

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
UNIVERSITY OF PELLOPONNESE

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

ΜΠΣ: «ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ»

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΑΧΟΜΕΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ
ΜΕΛΕΤΗ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Όνοματεπώνυμο: Εύα Κακαράπη
Αριθμός Μητρώου: 3033202101009

Επιβλέπων: Σωτήρης Βανδώρος

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2022

FACULTY OF SOCIAL AND INTERNATIONAL
SCIENCES

Department of Political Science and International Relations
MASTER PROGRAM IN “GOVERNANCE AND PUBLIC
POLICIES”

THE CONCEPT OF MILITANT DEMOCRACY: A COMPARATIVE
STUDY OF GREECE AND GERMANY

Student's name: Eva Kakarapi

Registration Number: 3033202101009

Supervisor: Sotiris Vandoros

Corinth, Greece, September 2022

Cover artwork: <https://valtoux.gr/en/paylos>

...Στη μνήμη του Παύλου Φύσσα...

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΑΧΟΜΕΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Σημαντικοί όροι: Μαχόμενη δημοκρατία, Φασισμός, Γερμανία, Ελλάδα, Μεταπολίτευση, Χρυσή Αυγή

Περίληψη

Ο όρος της μαχόμενης δημοκρατίας επινοήθηκε από τον Karl Loewenstein κατά την περίοδο του μεσοπολέμου. Παρόλο που η στρατευμένη δημοκρατία προσαρμόστηκε αρχικά στον φασισμό των μέσων του εικοστού αιώνα, επανήλθε στο προσκήνιο στις μέρες μας σαν ενδεχόμενη απάντηση σε νέες μορφές θρησκευτικού φονταμενταλισμού και τρομοκρατίας. Στη Γερμανία, λόγω της ναζιστικής εμπειρίας, δίνεται στο κράτος η δυνατότητα να λαμβάνει συνταγματικά κατοχυρωμένα μέτρα κατά των κομμάτων με εξτρεμιστικά χαρακτηριστικά. Στην Ελλάδα, τέθηκε το ζήτημα της προσαρμογής της μαχόμενης δημοκρατίας στο νεότερο Σύνταγμα του 1975, αλλά τελικά επικράτησε η άποψη της απεριόριστης ελευθερίας στη λειτουργία των κομμάτων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η νομιμότητα της μαχόμενης δημοκρατίας, καθώς και τα όριά της, παραμένουν ασαφή, αφήνοντας κατά καιρούς τις θεμελιώδεις ελευθερίες εκτεθειμένες στον κίνδυνο καταχρηστικής κρατικής δράσης, θα εξετάσουμε τη Γερμανία και την Ελλάδα υπό μια συγκριτική συνταγματική προοπτική, σε μια προσπάθεια να καταδείξουμε αν η δημοκρατία είναι μαχόμενη στην μεταπολιτευτική Ελλάδα ή αν όχι γιατί και σε ποιο επίπεδο απάντησε η ελληνική δημοκρατία με μαχητικό τρόπο στην επίθεση που εξαπέλυσε το αντιδημοκρατικό κόμμα της Χρυσής Αυγής εναντίον των δημοκρατικών θεσμών.

THE CONCEPT OF MILITANT DEMOCRACY: A COMPARATIVE STUDY OF GREECE AND GERMANY

Keywords: Militant democracy, Fascism, Germany, Greece, post-independence period, Golden Dawn

Abstract

The term "militant democracy" was coined by Karl Loewenstein during the inter-war period. Although militant democracy was originally adapted to mid-twentieth century fascism, it has come back to the fore nowadays as a theoretical model in response to new forms of religious fundamentalism and terrorism. In Germany, due to the Nazi experience, the state is authorized to take constitutional measures against parties with extremist characteristics. In Greece, the issue of adapting militant democracy in the new 1975 constitution was raised, but the view of unlimited freedom in the operation of parties prevailed in the end. Bearing in mind that the legitimacy of militant democracy, as well as its limits, remain obscure thus leaving, at times, fundamental freedoms exposed to the danger of abusive state action, we will examine Germany and Greece in a comparative, constitutional perspective, in an effort to show whether democracy is militant in post-independence Greece or why not, and at what level did Greek democracy responded combatively to the attack launched by the anti-democratic party of Golden Dawn to democratic institutions.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Η δηλούσα

(Υπογραφή)

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	5-6
Κεφάλαιο 2: Η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας	6-7
2.1 Σε τι φαινόμενα αναφέρεται η μαχόμενη δημοκρατία;	7-8
2.2 Πώς και γιατί έχει γίνει αντικείμενο εξέτασης η μαχόμενη δημοκρατία;	8-9
2.3 Επικρίσεις για τη χρήση της μαχόμενης δημοκρατίας	9-11
2.4 Αυτοδιάθεση και νομικός πλουραλισμός στο πλαίσιο της μαχόμενης δημοκρατίας	11-12
Κεφ. 3: Η περίπτωση της μαχόμενης δημοκρατίας στη Γερμανία	13-15
Κεφάλαιο 4: Είναι η δημοκρατία μαχόμενη στην Ελλάδα από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά και αν όχι γιατί;	15-19
4.1 Η υπόθεση της Χρυσής Αυγής	19-22
4.2 Η δίκη της Χρυσής Αυγής	22-27
Κεφάλαιο 5: Σύγκριση μεταξύ Γερμανίας & Ελλάδας	27-31
Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα	31-33
Παραρτήματα	34-37
Βιβλιογραφία	38-41

1. Εισαγωγή

Το θεωρητικό μοντέλο της μαχόμενης δημοκρατίας συστήθηκε από τον Karl Loewenstein στην νομική επιστήμη και στις συνταγματικές πρακτικές την περίοδο του μεσοπολέμου, προκειμένου να διαθέσει στη δημοκρατία τα νόμιμα μέσα που χρειάζεται για να υπερασπιστεί τον εαυτό της και να περάσει στην αντεπίθεση για την φθορά των δημοκρατικών θεσμών εκ τω έσω, όπως έγινε από τους Ναζί. Παρά το γεγονός ότι η μαχόμενη δημοκρατία ήταν αρχικά προσαρμοσμένη στον φασισμό των μέσων του εικοστού αιώνα, είναι η κύρια έννοια που καθοδηγεί τις κρατικές πολιτικές με στόχο την εξουδετέρωση διαφόρων εσωτερικών απειλών και εξτρεμιστικών εκδηλώσεων.

Στην Γερμανία λόγω της ναζιστικής εμπειρίας δίνεται η δυνατότητα στο κράτος να πάρει συνταγματικά κατοχυρωμένα μέτρα εναντίον κομμάτων που έχουν εξτρεμιστικά χαρακτηριστικά. Στην Ελλάδα, μετά το 1975, τέθηκε το ζήτημα του προσδιορισμού της μαχόμενης δημοκρατίας στο Σύνταγμα αλλά εν τέλει επικράτησε η άποψη της απεριόριστης ελευθερίας στην λειτουργία των κομμάτων. Πως αντιμετωπίστηκε όμως από την ελληνική πολιτεία η περίπτωση του νεοναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής στο πλαίσιο της μαχόμενης δημοκρατίας; Πως προστατεύθηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί απέναντι στην εκδήλωση υπονομευτικών ενεργειών από αντι-δημοκρατικούς πολιτικούς δρώντες, όπως οι εκπρόσωποι του εν λόγω πολιτικού μορφώματος;

Στην παρούσα εργασία θα μας απασχολήσει αφενός εάν η δημοκρατία στην Ελλάδα είναι μαχόμενη από την μεταπολίτευση και εντεύθεν και αν όχι γιατί, αφετέρου αν η δημοκρατία απάντησε με μαχόμενο τρόπο και σε ποιόν βαθμό στην επίθεση που δέχτηκε από το δημοφιλές, αν και βίαιο, αντιδημοκρατικό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Τα ζητήματα που τίθενται θα αναλυθούν με τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης τόσο για την θεωρητική όσο και για την ουσιαστική διάσταση της συσταλτικής δημοκρατίας, έχοντας υπόψη πως η νομιμότητα της προηγούμενης καθώς και τα όρια αυτής παραμένουν ρευστά, αφήνοντας ενίοτε τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες εκτεθειμένα στον κίνδυνο της καταχρηστικής κρατικής δράσης.

Η εργασία, στο κεφάλαιο που ακολουθεί, αναλύει την έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας, τα φαινόμενα στα οποία αναφέρεται, όπως και τους λόγους για τους οποίους έχει γίνει αντικείμενο συζήτησης, αλλά και τις επικρίσεις που δέχεται για τη χρήση της, υπό το φως της έννοιας της αυτοδιάθεσης και του νομικού πλουραλισμού. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η περίπτωση της Γερμανίας με αναφορά στις διατάξεις του γερμανικού συντάγματος και τεκμηριώνεται η εφαρμογή της μαχόμενης δημοκρατίας στη χώρα, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο ερευνάται το

ερώτημα αν η δημοκρατία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης είναι μαχόμενη και αν όχι γιατί, με εκτεταμένη αναφορά στην υπόθεση της Χρυσής αυγής και στην αντίδραση του ελληνικού πολιτικού συστήματος που πέρασε σε φάση μαχόμενης δημοκρατίας απέναντι στο εν λόγω φαινόμενο, με την ποινική καταδίκη των βουλευτών και μελών της στην πολύκροτη δίκη που ακολούθησε της σύλληψής τους για σύσταση εγκληματικής οργάνωσης. Η εργασία περιλαμβάνει στο πέμπτο κεφάλαιο την σύγκριση ανάμεσα στην Γερμανία και την Ελλάδα με σκοπό να καταγραφούν οι διαφορές και οι ομοιότητες των δύο συνταγματικών τάξεων υπό την έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας και ολοκληρώνεται με το έκτο κεφάλαιο στο οποίο παρατίθενται τα εξαχθέντα συμπεράσματα.

2. Η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας.

Στο κατώφλι του εικοστού πρώτου αιώνα, πολλά χρόνια από τότε που η ευρωπαϊκή ήπειρος αναμετρήθηκε με την απειλή του φασισμού, η Ευρώπη έρχεται και πάλι να απαντήσει στο εξής ερώτημα: *σε ποιο βαθμό ένα δημοκρατικό κράτος πρέπει να ενεργεί με μαχόμενο και κατασταλτικό τρόπο προκειμένου να αποσοβήσει τυχόν απειλές που απειλούν το δημοκρατικό του μέλλον;* Η «μαχόμενη δημοκρατία», όρος που επινοήθηκε από τον Karl Loewenstein, το 1937, λόγω της αδυναμίας που επέδειξε η δημοκρατία προς την κατεύθυνση αναχαίτισης του φασισμού, που ως μια πολιτική τεχνική και όχι ως πολιτική ιδεολογία είχε πάρει κινηματικές διαστάσεις παγκόσμια εκείνη την εποχή, αναφέρεται σε μια μορφή δημοκρατίας που εξουσιοδοτείται από το Σύνταγμα να προστατεύσει την πολιτική και αστική ελευθερία, περιορίζοντας ταυτόχρονα, αν και σε προληπτικό βαθμό, την άσκηση αυτών των ελευθεριών (Tyulkina 2015: 28, Loewenstein 1937: 417). Ωστόσο, το ζήτημα του τρόπου υπεράσπισης της δημοκρατίας απέναντι στους δυνητικούς εχθρούς της και της οικοδόμησης και ενίσχυσης αυτής εντός του κοινωνικού συνόλου έχει τις ρίζες του στις απαρχές της δημοκρατικής θεωρίας καθαυτής. Όπως σημειώνεται, η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας πηγάζει από την ιδέα του περιορισμού της ανεκτικότητας απέναντι σε αντιδημοκρατικούς ή μη ανεκτικούς δρώντες. Για να το θέσουμε πιο απλά, εκεί που αποτυγχάνουν οι φιλελεύθερες λύσεις όταν διάφορες ομάδες απειλούν την δημοκρατία και το μέλλον της, τα κράτη πρέπει να έχουν τα μέσα να αυτοπροστατευθούν. Η μαχόμενη δημοκρατία, στην πιο παραδοσιακή της μορφή, θεωρείται ως μια σειρά από διαδικασίες που θέτουν εκτός νόμου πολιτικά κόμματα, των οποίων το πρόγραμμα και η δράση αψηφούν τις θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές ή ευθέως στοχεύουν να τις καταστρέψουν (Tyulkina 2015: 16-17, 19).

Στο ανωτέρω πλαίσιο, κάποιοι από τους μελετητές της μαχόμενης δημοκρατίας υποστηρίζουν ότι είναι δύσκολο να βρεθεί ένα σύγχρονο σύνταγμα που να μην διαθέτει ούτε μια μαχητική

διάταξη, ακόμα και όταν δεν υπάρχει ακριβής αναφορά στον μαχόμενο χαρακτήρα ενός κράτους. Επιπλέον, πολλοί υποστηρίζουν ότι το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα ενός κράτους είναι η αυτοάμυνα και αν αυτό το επιχείρημα γίνει αποδεκτό είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι, αν μη τι άλλο, υπάρχουν ίχνη μαχόμενης δημοκρατίας στο συνταγματικό πλαίσιο των περισσότερων σύγχρονων δημοκρατιών. Επομένως, το όραμα του Loewenstein για τον αγώνα στο πλευρό της μαχόμενης δημοκρατίας παραμένει ακόμα επίκαιρο, ωστόσο έχει την απαρχή του σε μια ιστορική συγκυρία διαφορετική από την σύγχρονη εποχή. Οι νεότερες δημοκρατίες εξοπλίζονται με τα απαραίτητα μέσα για να αντιμετωπίσουν νέας γενιάς «εχθρούς», που δεν έχουν πλέον μόνο φασιστικά και κομμουνιστικά σχέδια. Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και οι αντιτρομοκρατικές νομοθετικές πρωτοβουλίες που πήραν πολλά κράτη, με μέτρα και πολιτικές ενάντια στην ρητορική μίσους, με απαγορεύσεις πολιτικών κομμάτων και παρεμβάσεις στις ατομικές ελευθερίες, επανάφεραν τον πολιτικό και νομικό διάλογο για το θέμα της μαχόμενης δημοκρατίας, με σκοπό την καταπολέμηση εξτρεμιστικών και ισλαμικών κινημάτων που απειλούν την ειρήνη, την δημοκρατική τάξη και τις αξίες των δημοκρατιών του δυτικού κόσμου. Αν και τα θεμελιώδη δικαιώματα του ατόμου συχνά έρχονται σε δεύτερη μοίρα μπροστά σε αντίρροπα κρατικά συμφέροντα στο πλαίσιο μιας συνταγματικής δημοκρατίας, το αποτέλεσμα τέτοιων ενεργειών είναι μια δραματική ανακατάταξη της νομικής σχέσης μεταξύ κράτους και πολίτη, ένα φαινόμενο που -αν και με πολλές διαφοροποιήσεις- συμβαίνει σε όλες τις ευρωπαϊκές δημοκρατίες (Tyulkina 2015: 41, 45, Macklem 2006: 488-489).

2.1 Σε τι φαινόμενα αναφέρεται η μαχόμενη δημοκρατία

Η πρόκληση της μαχόμενης δημοκρατίας, -το πότε και το πώς μια συνταγματική δημοκρατία μπορεί να ενεργεί νομικά με “αντιδημοκρατικό τρόπο” προκειμένου να αποτρέψει φασιστικούς ηγέτες και κινήματα από το να υπονομεύσουν τη δημοκρατία- δεν είναι καινούργια. Σε μια καθυστερημένη απάντηση στην θλιβερή διαπίστωση του Loewenstein ότι «οι δημοκρατίες που μετατράπηκαν σε φασιστικές αμάρτησαν βαριά εξαιτίας της ανεκτικότητάς τους», η συνταγματική έκφραση της μαχόμενης δημοκρατίας εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ευρώπη ως θεμελιώδης αρχή της μεταπολεμικής Δυτικής Γερμανίας. Το γερμανικό Σύνταγμα, με φόντο την κατάρρευση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, εξουσιοδότησε το κράτος να αναλάβει μαχητική κρατική δράση για την καταπολέμηση εξτρεμιστικών κινημάτων, χρησιμοποιώντας εξουσίες έκτακτης ανάγκης ή ψηφίζοντας ad hoc νομοθεσίες για να περιοριστούν δικαιώματα έκφρασης, συμμετοχής και συνάθροισης με σκοπό να εμποδιστούν τα φασιστικά κινήματα από το να εκμεταλλευτούν δημοκρατικές ελευθερίες που

απειλούν την «ελεύθερη βασική δημοκρατική τάξη της Γερμανίας». Η δημοκρατία ήρθε αντιμέτωπη με το φαινόμενο του ανερχόμενου φασισμού κατά το διάστημα του μεσοπολέμου και κλήθηκε να αντιμετωπίσει μαχητικά την εκ των έσω απόπειρα αποδόμησης του δημοκρατικού συστήματος από εξτρεμιστικά κέντρα εξουσίας, τα οποία έχοντας ενδυθεί τον μανδύα της συνταγματικής νομιμότητας επένδυσαν στην ανεκτικότητα της με απώτερο σκοπό να την καταλύσουν.

Η μαχόμενη δημοκρατία αναφέρεται, ως εκ τούτου, στην προσπάθεια της προηγούμενης να συμπεριφερθεί με μαχητικό τρόπο απέναντι σε φαινόμενα κατάλυσης των δημοκρατικών θεσμών, της απίσχνασης της δημοκρατικής λειτουργίας του κράτους και την εσωτερική διάβρωση αυτού, με φαινομενικά νόμιμα μέσα. Η φράση του Goebbels: «Αυτό θα αποτελεί πάντα ένα από τα καλύτερα ανέκδοτα της δημοκρατίας, ότι παρείχε δηλαδή στους πιο θανάσιμους εχθρούς της τα μέσα με τα οποία καταστράφηκε», υπογραμμίζει την λανθάνουσα ευαλωτότητα του δημοκρατικού πολιτεύματος απέναντι στην μεθοδευμένη επίθεση εναντίον του, γεγονός που οδήγησε νομοτελειακά στην ανάδυση της μαχόμενης δημοκρατίας στην Γερμανία προκειμένου να διασφαλιστεί το δημοκρατικό κράτος απέναντι στην επίθεση των θιασωτών του ακροδεξιού εξτρεμισμού εναντίων των δημοκρατικών θεσμών. Πέραν της Γερμανίας, ομοίως, και άλλα ευρωπαϊκά κράτη, μέσω διαφορετικών μαχητικών μορφών δημοκρατίας, αποδέχθηκαν αυτή την μεταπολεμική αναγκαιότητα αντιδημοκρατικών μέτρων με σκοπό την καταπολέμηση εξτρεμιστικών κινημάτων που επιδιώκουν να εκτοπίσουν τους δημοκρατικούς κανόνες μέσω ριζοσπαστικών πολιτικών προγραμμάτων. Το άρθρο 16 του γαλλικού Συντάγματος του 1958 επιτρέπει γενικότερα τη μαχητική κρατική δράση, εξουσιοδοτώντας τον πρόεδρο της Δημοκρατίας να λαμβάνει «τα μέτρα που απαιτούν οι περιστάσεις» όταν «οι θεσμοί της Δημοκρατίας απειλούνται σοβαρά και άμεσα», ενώ το Ιταλικό Σύνταγμα τροποποιήθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο για να αποκλειστεί το ενδεχόμενο αναβίωσης του φασιστικού κόμματος (Macklem 2006: 491).

2.2 Πώς και γιατί έχει γίνει αντικείμενο εξέτασης η μαχόμενη δημοκρατία

Παρά το γεγονός ότι η μαχόμενη δημοκρατία μπορεί να είναι ελκυστική σε αυτούς που ανησυχούν για την προστασία της, υπάρχουν πολλά ερωτήματα, ανησυχίες και προκλήσεις σχετικά με την έννοια αυτής, τα οποία παραμένουν άλυτα παρά την ιστορική της καταγωγή. Στο ερώτημα επομένως που τίθεται *πως πρέπει να αμύνεται το δημοκρατικό πολίτευμα απέναντι στους εχθρούς του που επιθυμούν να το καταστρέψουν*, η εν μέρει απάντηση στο βαθιά αποσταθεροποιητικό δυναμικό των νέων μορφών τρομοκρατίας είναι η αναζωογόνηση της

μαχόμενης δημοκρατίας. Οι συνταγματικές πρακτικές της τελευταίας δεκαετίας δεικνύουν ότι το πεδίο εφαρμογής της μαχόμενης δημοκρατίας έχει τώρα επεκταθεί πέρα από την απλή απαγόρευση των πολιτικών κομμάτων. Η σημερινή μαχητική δημοκρατία εφαρμόζεται ως απάντηση σε μερικές από τις πιο πρόσφατες απειλές απέναντι στην δημοκρατία, όπως είναι η παγκόσμια τρομοκρατία, τα ανερχόμενα, νεοναζιστικά κινήματα και ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός. Το σίγουρο είναι ότι η μαχόμενη δημοκρατία, όποιες και αν είναι οι αιτίες που την δικαιολογούν, εξελίσσεται σε ένα καινούριο αρχέτυπο κρατικής υπόστασης ενώ αντιπροσωπεύει μια θεμελιώδη πρόκληση για τις παραδοσιακές αντιλήψεις της συνταγματικής δημοκρατίας, την στιγμή που η ίδια η Ευρώπη φαίνεται να αναπτύσσει τη δική της μορφή συνταγματική τάξη ((Tyulkina 2015: 26, 45, Macklem 2006: 491-492).

Από την άλλη πλευρά, τα όρια της μαχόμενης δημοκρατίας παραμένουν ασαφή και πρέπει να αναζητούνται με μεγάλη προσοχή, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος να αφεθούν εκτεθειμένες οι δημοκρατικές ελευθερίες απέναντι στην καταχρηστική δράση του κράτους. Το παράδοξο αυτό παρουσιάζεται πιο έντονα στο πλαίσιο της νομοθεσίας που περιέχει ευρύτατους ορισμούς και ανοιχτές εξουσιοδοτήσεις εξουσίας, οι οποίες αρχικά αποσκοπούσαν στην καταστολή των εγχώριων μορφών εξτρεμισμού ή τρομοκρατίας. Το άρθρο 1 του νόμου περί τρομοκρατίας του Ηνωμένου Βασιλείου του 2000, για παράδειγμα, ορίζει την τρομοκρατία ως ορισμένες ενέργειες που «αποσκοπούν στον επηρεασμό της κυβέρνησης ή στον εκφοβισμό του κοινού ή τμήματος του κοινού» και «γίνονται με σκοπό την προώθηση ενός πολιτικού, θρησκευτικού ή ιδεολογικού σκοπού». Τέτοιες ενέργειες περιλαμβάνουν όχι μόνο «σοβαρή βία κατά προσώπου και έκθεση σε κίνδυνο της ζωής», αλλά και τη δημιουργία «σοβαρού κινδύνου» για τη δημόσια υγεία ή ασφάλεια και «σοβαρή παρεμβολή στην λειτουργία ή διακοπή ενός ηλεκτρονικού συστήματος». Ωστόσο, διατάξεις όπως αυτές του προηγούμενου άρθρου του εν λόγω νόμου διακατέχονται από ασαφή σημεία και ενδεχομένως να προκαλούν ανησυχίες καθώς μπορούν να ερμηνευτούν ποικιλοτρόπως. Ως εκ τούτου είναι επιβεβλημένη η σαφέστερη κατανόηση των ορίων της στρατευμένης δημοκρατίας προκειμένου να καθοριστεί με ασφαλή τρόπο, για τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις δημοκρατικές αξίες, η εμβέλεια και η διεθνής νομιμότητά τους. (Macklem 2006: 492).

2.3 Επικρίσεις για τη χρήση της μαχόμενης δημοκρατίας

Η ιδέα της μαχητικής στάσης των δημοκρατιών απέναντι στους εν δυνάμει εχθρούς τους έχει γίνει αντικείμενο συζήτησης και κριτικής από την εμφάνιση της έννοιας της μαχόμενης δημοκρατίας στις αρχές της δεκαετίας του 1920, ενώ ακολούθησαν και μεταγενέστερες μελέτες

σε μια προσπάθεια κατανόησης των διαφορών μεταξύ των δημοκρατικών συστημάτων όσον αφορά στην αντιμετώπιση των απειλών κατά της δημοκρατικής τάξης. Η συζήτηση αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η δημοκρατία, υπό το φως της έννοιας της φιλελεύθερης θεώρησης του κράτους, γίνεται αντιληπτή ως ένα διαλλακτικό πολιτικό σύστημα που βασίζεται στην ύπαρξη πλουραλισμού ιδεών και απόψεων. Η άποψη αυτή υποδηλώνει επίσης ότι η καταστολή της ελευθερίας του λόγου και της πολιτικής έκφρασης είναι ανεπαρκής και αντιπαραγωγική, δικαιολογώντας την λήψη τέτοιων συστατικών μέτρων μόνο σε περιπτώσεις άμεσων και μεγάλων απειλών. Η υιοθέτηση μαχητικών μέσων που περιορίζει τα δικαιώματα, αντικρούοντας εν μέρει τις προβλέψεις του ίδιου του Loewenstein, μπορεί όπως υποστηρίζουν οι επικριτές της μαχόμενης δημοκρατίας να αποδειχθεί μόνιμο και όχι προσωρινό μέσο που να έχει σχεδιαστεί για να αντιμετωπίσει τον εξτρεμισμό της στιγμής (Caroccia 2013: 208-209).

Από την άλλη πλευρά, οι δημοκρατίες έχουν δικαίωμα, ενώ κάποιοι υποστηρίζουν και καθήκον, να περιορίσουν τα προαναφερθέντα θεμελιώδη δικαιώματα -καίτοι με προϋποθέσεις και επιφυλάξεις- για λόγους αυτο-συντήρησης (Caroccia 2013: 210-211). Σε κάθε περίπτωση, εύλογα εγείρεται το ερώτημα σχετικά με το εάν η δημοκρατία μπορεί να διασφαλίσει την ύπαρξη θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων ή αν λειτουργεί αντιφατικά απέναντι στον ίδιο της τον εαυτό και στις δημοκρατικές αξίες, όταν συμπεριφέρεται με μαχητικό τρόπο (Tyulkinina 2015: 26). Οι πρόσφατοι περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης και του συνεταιρίζεσθαι που εισήχθησαν από κάποια κράτη στο πλαίσιο «του πολέμου κατά της τρομοκρατίας» έχουν επιτείνει τις συζητήσεις γύρω από το θέμα της μαχόμενης δημοκρατίας (Macklem 2006: 493-494).

Ερωτήματα για την μελέτη του φαινομένου της προηγούμενης προκύπτουν επίσης με αφορμή νομοθετικά μέτρα που εξουσιοδοτούν την δράση κρατών υπό μαχητικό καθεστώς, με την δράση αυτή συχνά να υπερβαίνει την σφαίρα της νομικής ερμηνείας, ενώ εμπλέκονται βαθύτερα ζητήματα συνταγματικής εξουσίας. Υπό αυτή την έννοια, η ρητορική της μαχόμενης δημοκρατίας μπορεί να εργαλειοποιηθεί και να χρησιμοποιηθεί με λάθος τρόπο από πολιτικά πρόσωπα στο όνομα της υποτιθέμενης «αληθινής δημοκρατίας». Είναι σημαντικό να αναγνωρισθεί το γεγονός ότι η εφαρμογή της μαχόμενης δημοκρατίας μπορεί να είναι δύσκολη ως προς την αποτελεσματικότητά της, ακόμα και όταν αυτά τα μέτρα φαίνονται δικαιολογημένα. Ως εκ τούτου, δεν είναι σαφές σε τι συνίσταται μια ανατρεπτική οργάνωση, καθώς ο ορισμός αυτής δεν διευκρινίζεται απαραίτητα στις νομοθετικές διατάξεις που εμπεριέχονται στα διάφορα συντάγματα, όπως για παράδειγμα της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Γαλλίας τα οποία έχουν

διατάξεις που προβλέπουν την μαχητική στάση του κράτους για την αντιμετώπιση εξτρεμιστικών κινημάτων. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς η ειδική γραπτή εξουσιοδότηση που υφίσταται στα συντάγματα αρκετών ευρωπαϊκών χωρών, όπως στην Ιταλία που το 2001 άλλαξε τον ποινικό της κώδικα για να καταστήσει εγκληματική πράξη την σύσταση, την χρηματοδότηση και την οργάνωση εγχώριων και διεθνών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στην τρομοκρατία ή στην ανατροπή της δημοκρατικής τάξης, δημιουργεί ανησυχία αναφορικά με τον βαθμό και την ένταση της ποινικοποίησης δραστηριοτήτων, που υπό κανονικές συνθήκες θα λογίζονταν ως νόμιμη άσκηση της δημόσιας και πολιτικής ελευθερίας. (Tyulkina 2015: 29-30, Macklem 2006: 492-493).

2.4 Αυτοδιάθεση και νομικός πλουραλισμός στο πλαίσιο της μαχόμενης δημοκρατίας

Από τα προαναφερθέντα συνάγεται σε ένα βαθμό πως η έλλειψη σαφέστερης κατανόησης της νομιμότητας της μαχητικής δημοκρατίας και συνταγματικές διατάξεις που επιτρέπουν - ρητά ή σιωπηρά - οι μαχητικές μορφές δημοκρατίας, δημιουργούν φαινομενικά νομική εξουσιοδότηση για καταχρηστική κρατική δράση. Ίσως, αντίθετα, η πηγή γνώσης της διεθνούς νομιμότητας της μαχητικής δημοκρατίας να έγκειται στις συζητήσεις που επικεντρώνονται στις νόμιμες μορφές του νομικού πλουραλισμού και της αυτοδιάθεσης. Κι αυτό ενδεχομένως συμβαίνει καθώς η μαχόμενη δημοκρατία φαίνεται να εκδηλώνει μια κανονιστική δέσμευση απέναντι στην αρχή της αυτοδιάθεσης (Macklem 2006: 493, 495).

Εξετάζοντας δυναμικά, η παραπάνω αρχή εκτιμά την ικανότητα επιλογής, αλλά απαιτεί επίσης πολιτικές ρυθμίσεις που σέβονται τη συνεχή ικανότητα των ατόμων και των ομάδων να συμμετέχουν ελεύθερα στη διαμόρφωση των νόμων που επηρεάζουν το μέλλον τους. Για παράδειγμα, στην Τουρκία, ο τρόπος που εφαρμόστηκε η μαχόμενη δημοκρατία από την Κυβέρνηση και το Συνταγματικό Δικαστήριο δημιούργησε ένα ανθυγιεινό πολιτικό κλίμα όπου πολιτικά κόμματα με ανεπιθύμητη πολιτική ατζέντα αναγκάστηκαν να αναπτύξουν ένα λεγόμενο «ανταλλακτικό» κομματικό σύστημα προκειμένου να συνεχίσουν να εμπλέκονται στην πολιτική. Επιπλέον, όταν ένα κράτος αποφασίζει να απαγορεύσει πολιτικά κόμματα ενδεχομένως να χρειαστεί να αντιμετωπίσει δυσαρεστημένους ψηφοφόρους που υποστήριζαν το κόμμα και έχασαν την «φωνή» τους στην Βουλή. Αυτό ακριβώς συνέβη το 1998 όταν το ισλαμικό κόμμα Refah Partisi (Κόμμα Ευημερίας), που κέρδισε με εντυπωσιακά ποσοστά στις τουρκικές εθνικές εκλογές και αναδείχθηκε ως το μεγαλύτερο πολιτικό κόμμα στη χώρα, διαλύθηκε με δραματικό τρόπο μετά από απόφαση του Τουρκικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, την οποία επικύρωσε το

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) στο οποίο προσέφυγε το εκδιωκόμενο κόμμα, καθώς το τελευταίο θεωρήθηκε ως πιθανή απειλή για την δημοκρατία, με το σκεπτικό ότι επρόκειτο για μια πολιτική οργάνωση που υποστήριζε μια μορφή νομικού πλουραλισμού που θα εισήγαγε στοιχεία του ισλαμικού δικαίου (Sharia Law) στην τουρκική έννομη τάξη, αποτελώντας εν δυνάμει απειλή για τα θεμέλια του τουρκικού κράτους αφού σύμφωνα με την απόφαση του ΕΔΑΔ είχε την πραγματική δυνατότητα να καταλάβει την εξουσία εάν το αποφάσιζαν τα στελέχη του. Σε συνέχεια της παραπάνω απόφασης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων πραγματεύτηκε με ευρύτερα ζητήματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ της μαχόμενης δημοκρατίας και του νομικού πλουραλισμού. Η υπόθεση *Refah Partisi vs. Τουρκίας* παρέχει ένα νομικό πλαίσιο για τον καθορισμό της διεθνούς νομιμότητας ορισμένων μορφών στρατευμένης κρατικής δράσης και του νομικού πλουραλισμού (Tyulkin 2015: 30, Kirshner 2014: 107-108, Macklem 2006: 499).

Ενημερωμένο από τη δέσμευση για δημοκρατική διακυβέρνηση, το πλαίσιο αυτό αποκαλύπτει τα όρια και τις δυνατότητες υπαγωγής των αντικρουόμενων αξιώσεων αυτοδιάθεσης στο κράτος δικαίου και αποτελεί ένα νομικό τόπο αμφισβήτησης των συνταγματικών ορίων του νομικού πλουραλισμού και της μαχόμενης δημοκρατίας. Η συστατική δημοκρατία - ακριβώς όπως ο νομικός πλουραλισμός - προσλαμβάνει ένα βαθμό πολιτικής νομιμοποίησης έναντι ενός πλαισίου νομικής αβεβαιότητας σχετικά με τη διεθνή νομιμότητα των πολυάριθμων μορφών της. Δεν είναι τυχαίο ότι η διεθνής νομιμότητα τόσο της μαχόμενης δημοκρατίας όσο και του νομικού πλουραλισμού στο πλαίσιο των πολιτικών εξελίξεων είναι ασαφής. Και οι δύο μοιράζονται μια κανονιστική δέσμευση στην αρχή της αυτοδιάθεσης, η οποία έχει ένα παράδοξο στον πυρήνα της: παρά τη στενή σχέση της με την ελευθερία -ή ίσως εξαιτίας αυτής- η αυτοδιάθεση ταυτόχρονα νομιμοποιεί και αμφισβητεί την κυρίαρχη εξουσία. Από τη μία πλευρά, η κυριαρχία είναι η επίσημη έκφραση της αρχής της αυτοδιάθεσης στο διεθνές δίκαιο: η κυριαρχία παρέχει μια ασπίδα που προστατεύει την ικανότητα ενός λαού να καθορίζει ελεύθερα τους τρόπους με τους οποίους επιθυμεί να αυτοδιοικείται και εξουσιοδοτεί την κρατική δράση για την προστασία των επιλεγμένων ρυθμίσεων από εσωτερική ή εξωτερική απειλή. Από την άλλη πλευρά, η αυτοδιάθεση μπορεί να συνιστά πρόκληση για την καθεστηκία εξουσία: αφορά στην ελευθερία ενός λαού να μεταβάλει τους τρόπους με τους οποίους κυβερνάται, θέτοντας έτσι τη νομιμότητα των υφιστάμενων συνταγματικών ρυθμίσεων σε αντιπαράθεση με τη νομιμότητα των προτεινόμενων εναλλακτικών επιλογών (Macklem 2006: 490-491, 500-501).

3. Η περίπτωση της μαχόμενης δημοκρατίας στην Γερμανία.

Στο προαναφερθέν πλαίσιο εναλλακτικών λύσεων υπεράσπισης της δημοκρατίας δεσπόζει η περίπτωση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ΟΔΓ), η οποία θεωρείται ομόφωνα στην εξειδικευμένη βιβλιογραφία ως λίκνο της μεταπολεμικής συνταγματικής, μαχόμενης δημοκρατίας (Streitbare Demokratie), αποτελώντας το υπόβαθρο για τις περισσότερες νομικές θεωρίες στον εν λόγω τομέα, ανάγοντας μέσω του κράτους την έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας σε συνταγματικό επίπεδο. Το θεωρητικό μοντέλο της μαχόμενης δημοκρατίας όπως εφαρμόστηκε από την Γερμανία είναι κρίσιμο να ερευνηθεί, όχι μόνο γιατί η Γερμανία ήταν το πρώτο συνταγματικό κράτος μαχόμενης δημοκρατίας, αλλά επίσης διότι αντιπροσωπεύει μια ισορροπημένη και προσεκτική προσέγγιση στο πώς μπορούν να θεραπευτούν τραγικά λάθη του παρελθόντος και να αποφευχθούν από την επανεμφάνισή τους μέσω καινοτόμων συνταγματικών ρυθμίσεων (Tyulkina 2015: 43). Τα χαρακτηριστικά του Βασικού Νόμου (Grundgesetz) που ψήφισε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας το 1949, περιλαμβάνουν αρκετά άρθρα που κατοχυρώνουν ένα σύστημα προστασίας του λεγόμενου φιλελεύθερου - δημοκρατικού συνταγματικού καθεστώτος (freiheitliche demokratische Grundordnung). Για παράδειγμα, η λεγόμενη αιώνια ρήτρα του άρθρου 79.3 απαγορεύει τις τροποποιήσεις των βασικών αρχών που περιλαμβάνονται στο άρθρο 1 (περί αξιοπρέπειας του ανθρώπου) και άρ. 20 (περί δημοκρατικού, ομοσπονδιακού και κοινωνικού κράτους δικαίου). Τα δε άρθρα 21.2 και 9.2 που προβλέπουν τη δυνατότητα διάλυσης αντιδημοκρατικών κομμάτων και τη διάλυση των αντιδημοκρατικών ενώσεων αντίστοιχα, εφαρμόστηκαν σε πολλές περιπτώσεις από την ψήφιση του Βασικού Νόμου και εντεύθεν. Πιο συγκεκριμένα, πολλές αντιδημοκρατικές (μη κομματικές) πολιτικές οργανώσεις έχουν διαλυθεί από το 1949, ενώ κατά καιρούς έχει γίνει προσφυγή στην εν λόγω διάταξη σχετικά με απαγορεύσεις πολιτικών κομμάτων, αρχής γενομένης από την απαγόρευση του νεοναζιστικού SRP το 1952 και του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας (Kommunistische Partei Deutschland) το 1956, δύο σημαντικές αποφάσεις του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας που συνέβαλαν στην συνέχιση μιας εκτεταμένης επιστημονικής συζήτησης σχετικά με την μαχόμενη δημοκρατία στους κόλπους της γερμανικής ακαδημαϊκής κοινότητας. (Caroccia 2013: 211).

Από την άλλη μεριά, πολλές από τις διατάξεις του Βασικού Νόμου δεν εφαρμόστηκαν με συνέπεια ή παρέμειναν ουσιαστικά ανεφάρμοστες, όπως, για παράδειγμα, το άρθρο 18 που προβλέπει ότι τα άτομα που καταχρώνται τα δικαιώματα με σκοπό την υπονόμευση της

φιλελεύθερης δημοκρατικής τάξης ενδέχεται να χάσουν τις ατομικές τους ελευθερίες ή το άρθρο 20. παρ. 4, τα οποίο παρέχει σε κάθε πολίτη το δικαίωμα να αντιστέκεται στις προσπάθειες κατάργησης της συνταγματικής τάξης, συμπεριλαμβανομένων και των προσπαθειών από πλευράς των δημόσιων αρχών. Όπως προαναφέρθηκε, ωστόσο, δεν ισχύει το ίδιο και για τις διατάξεις περί διάλυσης αντιδημοκρατικών οργανώσεων και κομμάτων. Αν και το γενικότερο ενδιαφέρον εκτός Γερμανίας για την μαχόμενη δημοκρατία υποχώρησε μετά την δεκαετία του 1950, εν τούτοις ανανεώθηκε δυο δεκαετίες αργότερα με την συνταγματική διάταξη περί *επαγγελματικού αποκλεισμού* (Berufsverbot), σύμφωνα με την οποία το γερμανικό κράτος μπορεί να απολύσει δημόσιους υπαλλήλους αν είναι μέλη εξτρεμιστικού κόμματος, μια κρατική πολιτική που θεωρήθηκε εξαιρετικά αμφιλεγόμενη εξίσου εντός και εκτός Γερμανίας (Caroccia 2013: 211-212).

Τη δεκαετία του 1990, οι ισχύουσες διαδικασίες απαγόρευσης κομμάτων σύμφωνα με την γερμανική νομοθεσία προσέκλυσαν και πάλι την προσοχή των μελετητών παγκοσμίως. Στο παραπάνω πλαίσιο και ενώ είχε προηγηθεί η απόρριψη από το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο δύο αιτήσεων προκειμένου να απαγορευτούν δύο ακροδεξιά κόμματα, αυτά διαλύθηκαν με διατάγματα της κυβέρνησης του Αμβούργου και της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, αντίστοιχα. Το 2001, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τα δύο σώματα του κοινοβουλίου ζήτησαν από το Δικαστήριο να απαγορεύσει το πρώην ακροδεξιό Εθνικοδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (NPD), ένα κόμμα που, αν και περιθωριακό, είχε εθνική προβολή και είχε σημειώσει κάποια επιτυχία στις τοπικές εκλογές, με το αίτημα να απορρίπτεται και πάλι. Η υπόθεση είχε εξαιρετικά εκτενή προβολή στη χώρα και παρόλο που πολλοί θεώρησαν ότι η απορριπτική απόφαση του Δικαστηρίου αποτέλεσε αποτυχία της συνταγματικής πρακτικής των κομματικών απαγορεύσεων, δεν είναι καθόλου απίθανο μελλοντικές προσπάθειες απαγόρευσης ενός εξτρεμιστικού κόμματος να στεφθούν με επιτυχία (Caroccia 2013: 212).

Μέχρι πρόσφατα, η περίπτωση της ΟΔΓ θεωρούνταν εξαιρετική λόγω της ιδιαίτερης ιστορίας της χώρας. Ο γερμανικός Βασικός Νόμος είναι ο ορισμός ενός «αντισυντάγματος», που θεσπίστηκε ως απάντηση τόσο για την αποτυχία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης όσο και για την καταστρατήγηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων από το ναζιστικό καθεστώς, επιφέροντας ως εκ τούτου την θεμελίωση ενός ολοκληρωμένου δόγματος διαφύλαξης της δημοκρατίας. Το ανανεωμένο πρόσφατο ενδιαφέρον για την μαχόμενη δημοκρατία, στο πλαίσιο του συγκριτικού συνταγματικού δικαίου, δεικνύει ότι αν και ίσως καμία άλλη δημοκρατία δεν βασίζεται στο

συνεκτικό δόγμα της στρατευμένης δημοκρατίας όπως η ΟΔΓ, πολλές άλλες - και στη συνέχεια θα εξετάσουμε τους λόγους που η δημοκρατία στην Ελλάδα είναι μαχόμενη ή όχι - ενσωματώνουν συνταγματικούς κανόνες προκειμένου να προστατεύουν ορισμένες συνταγματικές αρχές από την έκνομη τροποποίησή τους ή να περιορίζουν τα δικαιώματα συμμετοχής ή έκφρασης για πολιτικούς λόγους (Caroccia 2013: 212-213).

4. Είναι η δημοκρατία μαχόμενη στην Ελλάδα από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά και αν όχι γιατί;

Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι «οι δημοκρατίες είναι πάντα λίγο ως πολύ μαχόμενες» (Klamt 2007: 136). Ενώ οι μεταπολεμικοί ερευνητές έχουν απομακρυνθεί σε έναν σημαντικό βαθμό από το έργο του Loewenstein και των συγχρόνων του, το οποίο αφορούσε περισσότερο στην κοινή προσπάθεια των δημοκρατιών να γίνουν μαχητικές ούτως ώστε να αντιμετωπίσουν την αναδυόμενη και πανταχού παρούσα φασιστική πρόκληση, μεταγενέστερα προσπαθούν να κατανοήσουν τις διαφορές μεταξύ των δημοκρατικών συστημάτων για την αντιμετώπιση των απειλών προς την δημοκρατική τάξη. Ένα από τα πλέον περιοριστικά και εμφανή νομοθετήματα της μαχόμενης δημοκρατίας, *η δια της βίας απαγόρευση ενός πολιτικού κόμματος*, έχει εφαρμοστεί σε αρκετές Ευρωπαϊκές δημοκρατίες - αλλά σίγουρα όχι σε όλες - και σύμφωνα με αυτό, πολλοί διαφορετικοί τύποι πολιτικών κομμάτων έχουν στοχευθεί μέσω νομικών ενεργειών. Για παράδειγμα, κομμουνιστικά αλλά και δεξιών τάσεων κόμματα τόσο στην Φινλανδία όσο και στην Τσεχοσλοβακία, απαγορεύτηκαν πολλακίς την περίοδο της δεκαετίας του 1920 και κατά την περίοδο του μεσοπολέμου. Επιπλέον, ευθύς αμέσως μετά τα μεταπολεμικά χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στη Δυτική Γερμανία έγιναν απαγορεύσεις πολιτικών κομμάτων που αφορούσαν εξίσου στην άκρα Δεξιά και στην άκρα Αριστερά, με άλλες μεταφασιστικές Ευρωπαϊκές δημοκρατίες να στρέφονται αποκλειστικά εναντίον νεοφασιστικών διάδοχων πολιτικών κομμάτων. Επιπροσθέτως, η νομοθεσία και η εφαρμογή γενικότερων περιορισμών στο πλαίσιο της μαχόμενης δημοκρατίας τόσο για την πολιτική συμμετοχή όσο και για την πολιτική έκφραση των κομμάτων υπόκεινται σε παρόμοια διαφοροποίηση μεταξύ των δημοκρατιών. (Caroccia 2013: 209).

Με δεδομένο, λοιπόν, ότι τα περισσότερα δημοκρατικά καθεστάτα υιοθετούν μερικούς τουλάχιστον από τους νομικούς συνταγματικούς περιορισμούς, τι εξηγεί την διαφοροποίηση αυτών των καθεστώτων στην πορεία του χώρου και του χρόνου; Υπό ποιες συνθήκες οι μαχητικοί κανόνες είναι πιθανότερο να είναι πολιτικά βιώσιμοι – δηλαδή νομοθετημένοι και

εφαρμόσιμοι ενάντια στους εξτρεμιστές; Πως μπορεί να εξηγηθεί το γιατί κάποιες δημοκρατίες είναι πιο μαχητικές από άλλες; Αν και η πολιτική επιστήμη δεν δύναται να δώσει ικανοποιητικές απαντήσεις στις παραπάνω ερωτήσεις, μια πρόσφατη συγκριτική μελέτη στην μεσοπολεμική Ευρώπη, όπου εύθραυστοι πολυκομματικοί πολιτικοί συνασπισμοί αντιμετώπισαν προκλήσεις από ολοκληρωτικά, αντιδημοκρατικά κόμματα, έδειξε ότι η εσωτερική δυναμική των οριακών αυτών κομμάτων, των κομμάτων δηλαδή που εκλογικά κινδυνεύουν περισσότερο να χάσουν ψήφους αν συστρατευθούν με τις αντισυστημικές δυνάμεις και εξαιτίας της τελικής τους επιλογής υπέρ της συμμαχίας ή της αποστασίας από τις τελευταίες την κρίσιμη στιγμή, αποτελεί σημείο κλειδί στο κατά πόσον οι δημοκρατίες θα μπορούσαν να εφαρμόσουν τους μαχητικούς μηχανισμούς τους και να αντιδράσουν αποτελεσματικά απέναντι στην απόπειρα κατάληψης της εξουσίας από τους εξτρεμιστές (Caroccia 2013: 215, 217).

Από την άλλη μεριά, στο συγκριτικό συνταγματικό δίκαιο, οι μελετητές συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό ότι οι περιορισμοί των βασικών δικαιωμάτων έκφρασης και συμμετοχής που θεσπίστηκαν για να διαφυλάσσουν τη δημοκρατία, είναι συμβατοί με την αρχή της φιλελεύθερης συνταγματικής δημοκρατίας και αποδίδουν την ευρεία συγκριτική διαφοροποίηση των μαχητικών κανόνων και θεσμών σε διαφορετικές ιστορικές πορείες και στον αντίκτυπό τους σχετικά με τον εθνικό νομικό πολιτισμό. Στις πολιτικές επιστήμες, το ανανεωμένο ενδιαφέρον για τη μαχόμενη δημοκρατία έχει οδηγήσει σε μια σειρά περιγραφικών μελετών για την εν λόγω πολιτική – δηλαδή, το γιατί και το πώς ορισμένοι περιορισμοί είναι πολιτικά βιώσιμοι. Η ανάλυση και στους δύο τομείς δείχνει αναμφισβήτητα ότι οι μαχητικοί περιορισμοί των δικαιωμάτων και των ελευθεριών είναι ευρέως διαδεδομένοι στις σύγχρονες δημοκρατίες και αποτελούν σημαντικό στοιχείο εξίσου των νομικών τους συστημάτων και της εσωτερικής τους πολιτικής (Caroccia 2013: 216-217, 219) .

Εξετάζοντας συγκριτικά, θα ερευνήσουμε σε ποιόν βαθμό η ελληνική δημοκρατία, με χρονικό ορόσημο την περίοδο της μεταπολίτευσης και εντεύθεν, συμπεριφέρεται ως μαχόμενη δημοκρατία και αν όχι γιατί συμβαίνει αυτό στην ελληνική συνταγματική τάξη. Ανάμεσα σε πολλά γεγονότα μέχρι την μεταπολίτευση του 1974-1975, ξεχωρίζουν τα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής και ο συνεπακόλουθος εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και του κομμουνιστικού Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου, του ηττημένου αυτής της εγχώριας σύρραξης την περίοδο από το 1946 έως το 1949. Μεσολάβησε η ψήφιση του Αναγκαστικού Νόμου 509 «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του Πολιτεύματος, του Κοινωνικού Καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», με

τον οποίο τέθηκε το 1947 εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) και οι πολιτικοί ή άλλοι προσκείμενοι σε αυτό σχηματισμοί, καθώς στο πρώτο άρθρο του ο νόμος αυτός προέβλεπε την διάλυση κάθε άλλου, σχετιζόμενου με το ΚΚΕ, κόμματος, οργάνωσης ή σωματείου. Στο πλαίσιο του αναγκαστικού νόμου το κεντρικό καθεστώς νομιμοποιείται να καταστεί με μαχητικό τρόπο τον μεταπολεμικό «εσωτερικό εχθρό», προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία της μετεμφυλιακής δημοκρατίας (<https://ethniki-antistasi-dse.gr/pdf/AN-509-1947.pdf>, Μπελαντής 1995: 1). Καθώς οι πολιτικές ελευθερίες συνέχισαν να περιορίζονται στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 1960, το δικτατορικό καθεστώς υπό την ηγεσία του Γεώργιου Παπαδόπουλου, ως αντίδραση στις φιλελεύθερες τάσεις, ανέλαβε βίαια την εξουσία τον Απρίλιο του 1967 μετά από στρατιωτικό πραξικόπημα και στην πραγματικότητα ανέστειλε το σύνταγμα του 1952, με το οποίο η Ελλάδα είχε οργανωθεί πολιτικά ως κοινοβουλευτική μοναρχία (Klamt 2007: 136, 148).

Η «χούντα των συνταγματαρχών» καταδίωξε συστηματικά και σφόδρα τους αντιφρονούντες, πολιτικούς της αντιπάλους μέχρι το 1974, όπου και έληξε, όταν η «κυβέρνηση εθνικής ενότητας» υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή επανέφερε εν μέρει το σύνταγμα του 1952, με εξαίρεση τις διατάξεις οι οποίες αφορούσαν στην μορφή του πολιτεύματος και σε ένα πνεύμα συμφιλίωσης επανανομιμοποίησε το ΚΚΕ, εγκαταλείποντας μια από τις προηγούμενες εμμονές του καθεστώτος για απαγόρευση των «ανατρεπτικών» κομμάτων. Την ίδια χρονιά διεξήχθησαν εκλογές καθώς και δημοψήφισμα, που αποκατέστησαν την δημοκρατική νομιμότητα και εδραίωσαν τον τύπο διακυβέρνησης της χώρας, στο πλαίσιο ενός σύγχρονου θεσμικού πλαισίου, αυτού της προεδρευομένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η Ελλάδα, γνωστή ως η κλασική γενέτειρα της δημοκρατίας, στράφηκε ξανά στη δημοκρατία και θέσπισε ένα νέο σύνταγμα το 1975, δεικνύοντας έτσι την προσπάθεια συνδυασμού των φιλελεύθερων ιδεών και του πλουραλισμού με την αναζήτηση σταθερότητας και την απόρριψη του σχετικισμού και της απολυταρχίας.

Παρόλο που στο ελληνικό σύνταγμα του 1927 είχε ήδη γίνει αναφορά για τα πολιτικά κόμματα και για την αναγνώριση της κατοχύρωσης του δικαιώματός τους να συμμετέχουν στη σύνθεση των επιτροπών του Κοινοβουλίου ως οργανικά στοιχεία του πολιτεύματος, εν τούτοις, το νεότερο Σύνταγμα χορήγησε συνταγματικό καθεστώς στα προηγούμενα μόνο μετά το τέλος της στρατιωτικής δικτατορίας του 1967. Σύμφωνα με το άρθρο 29 του Συντάγματος, τα πολιτικά κόμματα ανακηρύσσονται ρητά ως θεσμοί του κράτους Δικαίου, το οποίο ορίζει ότι τα τελευταία έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν σε όλες τις εκλογές και αποτελούν επομένως σημαντικό

στοιχείο της σύγχρονης δημοκρατίας (<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/FEK%20211-A-24-12-2019%20NEO%20SYNTAGMA.pdf>).

Συνεπώς, δεν αποτελεί έκπληξη, αν ανατρέξει κανείς στην ελληνική συνταγματική ιστορία, το γεγονός ότι το νεοσύστατο ελληνικό σύνταγμα περιλαμβάνει περιορισμούς και προστατεύει ρητά ορισμένες διατάξεις κλειδιά από τυχόν τροποποιήσεις (Klamt 2007: 149). Στο ανωτέρω πλαίσιο, το ελληνικό σύνταγμα εξαιρεί από κάθε αναθεώρηση τις διατάξεις εκείνες που αποτελούν τη βάση του κράτους και ρυθμίζουν τη μορφή αυτού ως κοινοβουλευτική δημοκρατία, καθώς και μια σειρά άλλων ειδικών διατάξεων, όπως για παράδειγμα την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρ. 2 παρ. 1), την ισότητα ενώπιον του νόμου (άρ. 4 παρ. 1), την ελευθερία του ατόμου (άρ. 5 παρ. 1 και 3) και την αρχή της διάκρισης των εξουσιών (άρ. 26). Αξιοσημείωτο είναι ότι στο πρώτο (1) κιάλας άρθρο του συντάγματος αναφέρεται ότι η Ελλάδα είναι μια δημοκρατική κοινοβουλευτική δημοκρατία και ο συνταγματικός της πυρήνας περιγράφεται με έναν βαθιά συμβολικό τρόπο, οπότε δεν χωρά αμφιβολία ότι το *ελληνικό σύνταγμα προστατεύει την δημοκρατία* (<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/FEK%20211-A-24-12-2019%20NEO%20SYNTAGMA.pdf>).

Πέρασαν 85 χρόνια από την δημοσίευση του δοκιμίου του Loewenstein, το 1937, περί της ταυτότητας της *μαχόμενης δημοκρατίας* και είναι γεγονός ότι αρκετές ευρωπαϊκές δημοκρατίες έχουν βιώσει ένα αυταρχικό καθεστώς στην ιστορία τους. Πολλά νεοσύστατα δημοκρατικά συντάγματα έχουν υιοθετήσει, λίγο ως πολύ, την «ιδέα» ότι η δημοκρατία πρέπει να υπερασπίζεται τον εαυτό της απέναντι στους εχθρούς της, κυρίως ως «αντανακλαστική δράση» σε αυτά τα αυταρχικά καθεστώτα. Ακριβώς όμως για να αποκλείσουν αυτό το ενδεχόμενο και τους πιθανούς κινδύνους που η μαχητική κρατική αντίδραση ενέχει για την ίδια την δημοκρατία, πολλά κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, θέσπισαν συνταγματικούς περιορισμούς και νομοθετικά εργαλεία προς αποφυγή μετατροπής της δημοκρατίας σε μαχόμενη. (Klamt 2007: 154). Η Ελλάδα προκειμένου να αποκλείσει το ενδεχόμενο επανάληψης της απαγόρευσης πολιτικών κομμάτων, όπως για παράδειγμα του κομμουνιστικού κόμματος που εφαρμόστηκε στα χρόνια του εμφυλίου, αλλά και μετά την τραυματική εμπειρία της βίαιης (φασιστικής) στρατιωτικής δικτατορίας που στέρησε την δημοκρατική ελευθερία των Ελλήνων πολιτών, εφάρμοσε στο μεταπολιτευτικό ελληνικό σύνταγμα του 1975 την *a priori* απαγόρευση οποιασδήποτε νομικής αναθεώρησης του δημοκρατικού της πυρήνα. Ο εν λόγω συνταγματικός περιορισμός οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα ότι *η δημοκρατία στην Ελλάδα από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά είναι περισσότερο ανεκτική παρά μαχόμενη*. Η συνταγματική ιστορία της χώρας και η στροφή προς τη δημοκρατία έχουν προσδώσει στον νομικό πολιτισμό της

Ελλάδας μια νέα μορφή: την δημοκρατία και την εγγύηση των ελευθεριών της, βασισμένη στο συνταγματικό της δίκαιο (Klamt 2007: 150-151).

4.1 Η υπόθεση της Χρυσής Αυγής

Ωστόσο, με βάση την πεποίθηση του Loewenstein ότι *η φωτιά πρέπει να καταπολεμηθεί με φωτιά* – ίσως με τίμημα τον κίνδυνο απώλειας των θεμελιωδών αρχών που αποτελούν την ίδια την ουσία της δημοκρατίας- θα εξετάσουμε πως αντέδρασε η τελευταία στην περίπτωση της Χρυσής Αυγής για την οποία κάνει λόγο το 2017 ο πρώην Πρόεδρος της Βουλής Νίκος Βούτσος ως ένα από τα «νέα φαινόμενα που παρατηρούνται σε όλη την Ευρώπη και στη χώρα μας και εμφανίστηκαν ως πρόδρομα της κρίσης» <https://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Grafeio-Typou/Deltia-Typou/?press=bf0b9a5e-e59e-494b-aec6-a7ac010c2b06>). Η ΧΑ έδρασε εξτρεμιστικά την περίοδο από το 2010 έως το 2014, το χρονικό ορόσημο όπου τα κομματικά στελέχη της οδηγήθηκαν προσωρινά στην φυλακή με την κατηγορία της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης, μετά την δολοφονία του Παύλου Φύσσα το 2013. Μέχρι εκείνη την στιγμή, η ΧΑ είχε διανύσει μια μεγάλη, αντιδημοκρατική διαδρομή στο περιθώριο της εκδήλωσης μιας κρίσης του ελληνικού πολιτικού συστήματος που είχε να κάνει με την ενίσχυση και επίταση του εξτρεμισμού, του οποίου ο ορισμός, σύμφωνα με τον Βανδώρο, εννοείται ως «η ταυτόχρονη και συνδυαστική ύπαρξη (α) ιδεολογικής και έμπρακτης αμφισβήτησης του δημοκρατικού πολιτεύματος ή έστω θεμελιωδών πυλών του, και (β) οργανωμένης και συστηματικής χρήσης βίας, συχνά υψηλής έντασης, η οποία αναγορεύεται σε μήνυμα, σκοπό και αξία καθαυτή» (Βανδώρος 2015: 104).

Η υιοθέτηση της ναζιστικής αισθητικής από την εξτρεμιστική Χρυσή Αυγή, με τα σύμβολά της να περιλαμβάνουν την σβάστικα, τους φλεγόμενους πυρσούς και τις μαύρες στολές, προκάλεσαν σοκ σε όλον τον δημοκρατικό κόσμο. Εν μέσω μιας από τις μεγαλύτερες και πιο παρατεταμένες οικονομικές κρίσεις στη μεταπολεμική ελληνική ιστορία, με την ανεργία να καλπάζει στην χώρα το 2013 σε ποσοστό 28% και την κατάρρευση του κομματικού συστήματος, οι προελαύνοντες νεοναζί τράβηξαν την παγκόσμια προσοχή και προκάλεσαν συγκρίσεις μεταξύ της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης της Γερμανίας και της μαστιζόμενης από την κρίση Ελλάδας, στα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν σαν κόμμα ξεκίνησε να συμμετέχει κατά διαστήματα στις εθνικές εκλογές, ήταν σαφές ότι η Χρυσή Αυγή ήταν διαφορετικό από τα περισσότερα mainstream, ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη. Η πρώτη διαφορά είναι σε ιδεολογικό επίπεδο καθώς η ΧΑ υιοθετεί ανοικτά μια φυλετικοποιημένη μορφή εθνικισμού, σε

αντίθεση με τα πλέον μελετημένα και επιτυχημένα ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα, όπως για παράδειγμα το Γαλλικό Εθνικό Μέτωπο, το Ολλανδικό Κόμμα για την Ελευθερία ή την Εναλλακτική Λύση για την Γερμανία, που τείνουν να αποφεύγουν τις ρητές αισθητικές αναφορές στον φασισμό και τις ακραίες εθνικιστικές εκκλήσεις (Ellinas 2021: 61-62).

Η προσέγγιση της Χρυσής Αυγής στην πολιτική διέφερε επίσης από άλλα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα καθώς το κόμμα υιοθέτησε πρακτικές επιπέδου δρόμου, που συνήθως συνδέονται με αριστερά, κοινωνικά κινήματα. Η Χρυσή Αυγή άντλησε από αυτή τη δεξαμενή για να ριζώσει στις τοπικές κοινωνίες, στρατολογώντας νέους άνδρες για τη λειτουργία των τοπικών πυρήνων του κόμματος και την διάδοση των ιδεών της. Οι δραστηριότητες αυτές περιλάμβαναν θορυβώδεις αυτοκινητοπομπές σε πολυσύχναστους δρόμους του Πειραιά και της Αθήνας, στρατιωτικές πορείες σε γειτονιές που κατοικούνται από μετανάστες, ιστορικές εκδηλώσεις μνήμης με φλεγόμενους πυρσούς και διανομή τροφίμων «μόνο για Έλληνες». Ακόμα πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ΧΑ είναι ένα βίαιο κόμμα, με πρακτική μεταβίβαση εντολών «από τα πάνω προς τα κάτω» και με τον αρχηγό και πολλά στελέχη της να εμπλέκονται σε εγκληματικά γεγονότα ήδη από την δεκαετία του 1990, κυρίως εναντίων αριστερών. Ακόμα και κατά τη διάρκεια της εκλογικής της ανόδου στις αρχές της δεκαετίας του 2010 όπου αναδύθηκε από την πολιτική αφάνεια σημειώνοντας την πρώτη της πολιτική επιτυχία με την εκλογή του αρχηγού της Νίκου Μιχαλολιάκου στο δημοτικό συμβούλιο του Δήμου Αθηναίων, η Χρυσή Αυγή είναι υπεύθυνη για δεκάδες επιθέσεις εναντίον μεταναστών και αριστερών (Ellinas 2021: 62).

Το ακροδεξιό κόμμα κερδίζει έδαφος και εξαργυρώνει την πολιτική που ακολουθεί με την ραγδαία αύξηση των ποσοστών του στις δημοτικές εκλογές του 2010, ενώ εκμεταλλεύεται την αδιαφορία και αδράνεια των υπολοίπων κομμάτων που δεν εκλαμβάνουν την πολιτική επιτυχία της παρά ως ένα τοπικά εντοπισμένο φαινόμενο και τις κυβερνήσεις που εναλλάσσονται εκείνη την περίοδο στην εξουσία να μην αναλαμβάνουν δράση απέναντι στην Χρυσή Αυγή. Η αρνητική δημοσιότητα δίνει στο κόμμα την δυνατότητα αντί να έχει διάσπαρτες τις δυνάμεις του να τις συγκεντρώσει σε υποβαθμισμένες περιοχές της Αθήνας, όπου οι πολίτες νοιώθουν αβοήθητοι από τις αρχές, με το στοιχείο των αλλοδαπών «εποίκων» να λειτουργεί ευνοϊκά για την ψευδοπολιτική δράση της που δεν απαντάται από τα πολιτικά κόμματα. Η αστυνομική εξουσία, από την άλλη πλευρά, κρατά απαθή και αδιάφορη, μέχρι στάση συνέργειας, στάση, καθώς όπως αποδείχτηκε αργότερα υπήρχε πιο στενή συνεργασία μεταξύ της Αστυνομίας και ΧΑ (Βανδώρος 2015: 104-105), με την ΧΑ εν τω μεταξύ να ενδυναμώνει το προπύργιό της στην Αθήνα και να

ενισχύει τους πόρους της, κάνοντας πιο αισθητή την παρουσία της στους εν δυνάμει ψηφοφόρους της καθώς έχει εξασφαλίσει την απαραίτητη θεσμική εκπροσώπηση στους κόλπους των δημοτικών αρχών της πρωτεύουσας της χώρας (Βανδώρος 2015: 106).

Το κόμμα συνεχίζει να απολαμβάνει υποστήριξης παρά τον εναγκαλισμό του με την βία και τις επιθέσεις ενάντια σε αριστερούς και μετανάστες, ενώ η ηγεσία της ΧΑ είναι πεπεισμένη ότι η βίαη εικόνα του κόμματος προσελκύει πολλούς ψηφοφόρους, οι οποίοι είναι εξοργισμένοι με τις αποτυχίες του Ελληνικού πολιτικού συστήματος. Στις εθνικές βουλευτικές εκλογές του 2012, η Χρυσή Αυγή καλπάζει, λαμβάνοντας περίπου το 7% των ψήφων και 18 έδρες στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Το κόμμα αποκτά status που δεν διέθετε και τα κόμματα την κάνουν συνομιλητή τους. Η προβληματική αντιμετώπιση αυτής της εξέλιξης με αλληλοκατηγορίες μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, που εξίσου αξιοποιούν για πολιτικό όφελος τις αναφορές στην ΧΑ, επιτείνουν την δημοσιότητα του κόμματος, την αναβιβάζουν σε θέμα επί καθημερινής βάσεως, χωρίς ωστόσο να υπάρχει εκ μέρους τους σχέδιο αντιμετώπισής της. Μέχρι την δολοφονία του Παύλου Φύσσα το 2013 και παρά την μεταστροφή της κυβερνητικής εξουσίας που δίνει το στίγμα και ορίζει την ΧΑ ως αντισυνταγματικό κόμμα ενώ αποφασίζει να καλύψει κυβερνητικά την ποινική διαχείριση για τις πράξεις της, η προηγούμενη λαμβάνει ποσοστό 9,4% στις ευρωεκλογές του 2014 και ο υποψήφιος της για την δημαρχία των Αθηναίων επιτυγχάνει ποσοστό 16%! Στις δύο εθνικές βουλευτικές εκλογικές αναμετρήσεις του 2015, η στήριξη του κόμματος της ΧΑ από τους ψηφοφόρους του φαίνεται να σταθεροποιείται περίπου στο 7%, την ίδια στιγμή που το δικομματικό σύστημα στην Ελλάδα γνωρίζει σημαντικές αλλαγές και αυξανόμενο κομματικό κατακερματισμό. Μέχρι το 2019, ωστόσο, η εκλογική ροπή της ΧΑ φθίνει. Στις εθνικές βουλευτικές εκλογές της ίδιας χρονιάς λαμβάνει μόνο το 2,9% των εθνικών ψήφων, αποτυγχάνοντας να επιτύχει το προαπαιτούμενο εκλογικό όριο για την συνταγματική εκπροσώπησή της στη Βουλή των Ελλήνων. Το 2020, το εφετείο επιβάλλει σημαντικές ποινές φυλάκισης στα μέλη του πολιτικού συμβουλίου του κόμματος, στους περισσότερους από τους πρώην βουλευτές του και σε κάποιους από τους τοπικούς πυρηνάρχες του (Ellinas 2021: 62-63).

Η ελληνική εμπειρία της Χρυσής Αυγής μοιάζει παρόμοια με εκείνη πολλών φιλελεύθερων ευρωπαϊκών δημοκρατιών που έχουν βιώσει τον εξτρεμισμό με το μήνυμα από την Ελλάδα ενδεχομένως να είναι ότι, προϊόντος του χρόνου, η δημοκρατία θα αποδειχθεί ανθεκτική. Κατά κάποιο τρόπο, το μάθημα από την ελληνική εμπειρία με τον νεοναζισμό είναι απλό: οι δύο πυλώνες της φιλελεύθερης δημοκρατίας, δηλαδή οι εκλογές και τα δικαστήρια, είναι αρκετά για να συνδράμουν στην αντιμετώπιση των προκλήσεων από αντιδημοκρατικά στοιχεία. Όμως, αυτό

το αφήγημα δημοκρατικής ανθεκτικότητας είναι απλοϊκό και προβληματικό. Υποθέτει την ύπαρξη ενός επιπέδου ανοχής από τους δημοκράτες προς τους εξτρεμιστές το οποίο είναι ιστορικά ανακριβές, καθώς στα μεταπολεμικά χρόνια οι δημοκρατίες προσπαθώντας να υπερασπιστούν το πολίτευμα απέναντι στον εξτρεισμό πήραν στα σοβαρά τη ρήση του Loewenstein ότι «η φωτιά πολεμάται με φωτιά» (Ellinas 2021: 63).

Η υπόθεση της ΧΑ είναι διαφορετική, διότι η δημοκρατική απάντηση που δόθηκε από ελληνικής πλευράς περιλαμβάνει και μια κοινωνική συνιστώσα, την οποία οι περισσότερες αναλύσεις για την «μαχόμενη δημοκρατία» έχουν την τάση να παραλείπουν: οι κοινωνικές αντιδράσεις απέναντι στον ακροδεξιό εξτρεισμό περιέπλεξαν τις οργανωτικές προσπάθειες της Χρυσής Αυγής, ενώ διάφοροι κοινωνικοί παράγοντες πίεσαν για νομοθετικά και διοικητικά μέτρα προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις που έθεσε το νεοναζιστικό κόμμα για την ελληνική δημοκρατία. Στις αρχές της δεκαετίας του 2010, όταν η Χρυσή Αυγή βαδίζει μέσα από πολυσύχναστους δρόμους και από γειτονιές κυριαρχούμενες από μετανάστες, δεκάδες μικρές ομάδες της κοινωνίας των πολιτών συγκεντρώθηκαν για να αντιμετωπίσουν την πρόκληση που αντιμετώπισαν οι περιοχές τους. Η εμπλοκή αστικών παραγόντων της κοινωνίας των πολιτών σε ένα ευρύ φάσμα που εκτείνεται από οργανώσεις μεταναστών μέχρι ενώσεις εκπαιδευτικών και η τακτική της μη βίαιης συμπεριφοράς τους, με την συντριπτική πλειοψηφία αυτών να σέβεται τους δημοκρατικούς κανόνες και νόμους, ήταν μια προσπάθεια για να πειστούν οι θεσμικοί και πολιτικοί παράγοντες της χώρας να ξεπεράσουν την αρχική αμηχανία για το πρόβλημα και να αναλάβουν ουσιαστική δράση κατά του κόμματος, όπως έγινε με την διαβίβαση από τον Υπουργό Δημοσίας Τάξης Νίκο Δένδια στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου των 32 δικογραφιών (Παράρτημα Α) που αφορούσαν σε αξιόποινες πράξεις από μέλη του κόμματος, οδηγώντας στην ιστορική δίκη της Χρυσής Αυγής (https://jailgoldendawn.com/wp-content/uploads/2013/11/peristatika_xa.pdf, Ψαρράς 2014: 16, Ellinas 2021: 64).

4.2 Η δίκη της Χρυσής Αυγής

Ο μουσικός Παύλος Φύσσας μαχαιρώθηκε μέχρι θανάτου τις βραδινές ώρες της 17^{ης} προς 18^{ης} Σεπτεμβρίου 2013 στο Κερατσίνι από το μέλος της τοπικής οργάνωσης της Νίκαιας, πιστό στον κρυφό όρκο της Χρυσής Αυγής (Παράρτημα Β) Γεώργιο Ρουπακιά (<https://xyzcontagion.wordpress.com/2014/04/24/kryfa-03-ierarxia-teletes/>). Ο τελευταίος ομολόγησε την πράξη του και συνελήφθη επιτόπου, ενώ σύμφωνα με την προανακριτική έρευνα είχε λάβει εντολή από την αλυσίδα διοίκησης, με τη συμμετοχή των εκλεγμένων ηγετών του

κόμματος, να μεταβεί στο σημείο μαζί με περισσότερα από 40 άτομα, επίσης μέλη του κόμματος, με σκοπό να επιτεθούν στον Φύσσα και τους φίλους του με πρόσχημα τις εξεφρασμένες αντίθετες ιδεολογικές απόψεις του τελευταίου για τη ΧΑ και τον φασισμό. Δέκα ημέρες αργότερα, 69 μέλη της Χρυσής Αυγής, συμπεριλαμβανομένου του ηγέτη και των 18 βουλευτών της, συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν με κύρια κατηγορία την διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης σύμφωνα με το αδίκημα του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα. Η ποινική αντιμετώπιση για τις πράξεις τους άνοιξε τον δρόμο στις 20 Απριλίου 2015 για τη δίκη της Χρυσής Αυγής, «τη μεγαλύτερη δίκη της φασιστικής εγκληματικότητας μετά τις δίκες της Νυρεμβέργης», (Ψαρράς 2014: 66-67, Malkoroulou 2021: 177-178, <https://jailgoldendawn.com/%cf%85%cf%80%ce%bf%ce%b8%ce%ad%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/%ce%b4%ce%bf%ce%bb%ce%bf%cf%86%ce%bf%ce%bd%ce%af%ce%b1-%cf%80%ce%b1%cf%8d%ce%bb%ce%bf%cf%85-%cf%86%cf%8d%cf%83%cf%83%ce%b1/>).

Στις 7 Οκτωβρίου 2020, 454 ημέρες από την πρώτη μέρα της δίκης, το τριμελές Ποινικό Δικαστήριο των Αθηνών, με χιλιάδες αντιφασίστες να διαδηλώνουν έξω από την αίθουσα του δικαστηρίου, ανακοίνωσε την ομόφωνη απόφασή του σύμφωνα με την οποία η Χρυσή Αυγή είναι μια εγκληματική οργάνωση που λειτουργεί «υπό τον μανδύα» του πολιτικού κόμματος. Η οριστικοποίηση των ποινών έως τις 22 Οκτωβρίου 2020, επέφεραν ποινές φυλάκισης 10-13 ετών χωρίς αναστολή για επτά πρώην βουλευτές και στελέχη της ΧΑ (συμπεριλαμβανομένου του αρχηγού της, Νίκου Μιχαλολιάκου) με την κατηγορία της σύστασης και διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης. Οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι, 11 πρώην βουλευτές και άλλα 32 άτομα, κατηγορήθηκαν για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση και φυλακίστηκαν για 10-12 χρόνια και ισόβια για την δολοφονία Φύσσα (Malkoroulou 2021: 178).

Την απόφαση του δικαστηρίου χαιρέτησαν όλα τα πολιτικά κόμματα ως νίκη κατά του φασισμού. Ωστόσο, είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι η δίκη της Χρυσής Αυγής ήταν μια ποινική δίκη, και όχι μια «πολιτική» δίκη. Η ποινική δίωξη ενός πολιτικού κόμματος κατέστη δυνατή λόγω του γεγονότος ότι η σταδιακή εκλογική επιτυχία της Χρυσής Αυγής συνοδεύτηκε από κλιμάκωση της πολιτικά υποκινούμενης εγκληματικής της δραστηριότητας. Εγγεγραμμένο ως κόμμα από το 1983, η Χρυσή Αυγή συμμετέχει για πρώτη φορά στις ευρωεκλογές το 1994 (με ποσοστό 0,11%), την ίδια στιγμή που είχε αρχίσει να προωθεί τη βία στους δρόμους. Μετά από μια ποινική παραπομπή το 1998 και δυσμενείς πολιτικές εξελίξεις, το κόμμα επανεμφανίστηκε μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 2000 και εξέλεξε τον πρώτο δημοτικό του

σύμβουλο το 2010. Το ντεμπούτο της ΧΑ στο ελληνικό κοινοβούλιο με 18 βουλευτές στις εκλογές του Ιουνίου 2012, μετά το ξέσπασμα της κρίσης χρέους στην Ελλάδα, ακολουθεί η σημαντική αύξηση της ρατσιστικής βίας στη χώρα, με διεθνείς οργανισμούς και ομάδες της κοινωνίας των πολιτών να ζητούν επανειλημμένα νομική δράση (Malkoroulou 2021: 178-179).

Από την προφυλάκιση των ηγετών της Χρυσής Αυγής το 2013 και μέχρι την ετυμηγορία του 2020, ο δημόσιος διάλογος χαρακτηρίστηκε από το δίλημμα «πολιτικό κόμμα ή εγκληματική οργάνωση;». Οι απόψεις δίστανται σχετικά με το αν η Χρυσή Αυγή θα μπορούσε ή θα έπρεπε να είχε απαγορευτεί βάσει της ελληνικής νομοθεσίας, λαμβάνοντας υπόψη τα όρια του υφιστάμενου νομικού πλαισίου, αλλά και τις προκλήσεις που αυτό θα είχε θέσει στην δημοκρατικότητα και τα καθολικά πολιτικά δικαιώματα. Θεωρητικά, μια πλουραλιστική δημοκρατία δύσκολα θα μπορούσε να φράξει το δρόμο σε ένα λαϊκά εκλεγμένο κόμμα, το οποίο συνέχισε να συγκεντρώνει το 7-8% των ψήφων ακόμη και μετά την έναρξη της δίκης. Οι ελληνικές κρατικές ενέργειες κατά της Χρυσής Αυγής ενδεχομένως πρέπει να ιδωθούν σε ένα αναλυτικό πλαίσιο το οποίο διακρίνει μεταξύ ενός «μαχητικού» μοντέλου δημοκρατικής άμυνας από τη μία πλευρά, και ενός «διαδικαστικού» μοντέλου από την άλλη: το πρώτο λειτουργεί με την απαγόρευση των κομμάτων που αντιτίθενται στις δημοκρατικές αξίες, ενώ το δεύτερο τιμωρεί τα άτομα με τη χρήση του ποινικού κώδικα. Βέβαια, η διάκριση αυτή είναι σχηματική και στην πράξη τα όρια μεταξύ των δύο μοντέλων είναι πολύ ασαφή. Ωστόσο, η ελληνική περίπτωση ανήκει στον προαναφερόμενο «διαδικαστικό» τύπο, καθώς αναδεικνύει έναν ιδιαίτερο τρόπο αντίδρασης τον οποίο μπορούν να κινητοποιήσουν τα δημοκρατικά κράτη στον αγώνα τους κατά των ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων (Malkoroulou 2021: 179-180).

Όπως σημειώθηκε, η δημοκρατία στην Ελλάδα, βάσει του συνταγματικού δικαίου, δεν είναι μαχόμενη και το ελληνικό νομοθετικό σύστημα προσφέρει άφθονη προστασία στα πολιτικά κόμματα, αφού για ιστορικούς λόγους, αφενός λόγω της πικρής ψυχροπολεμικής εμπειρίας της απαγόρευσης κατά του Κομμουνιστικού Κόμματος ως επακόλουθο του Ελληνικού Εμφυλίου και αφετέρου εξαιτίας της διάλυσης όλων των πολιτικών κομμάτων από τη στρατιωτική χούντα το 1967, αποστρέφεται την απαγόρευση πολιτικών κομμάτων. Παρόλα αυτά, οι απαγορεύσεις των κομμάτων επιχειρήθηκε να εισαχθούν στο νεότερο δημοκρατικό Σύνταγμα του 1975, που ισχύει σήμερα. Η πλειοψηφούσα κυβέρνηση της εποχής υποστήριξε μια «μαχόμενη δημοκρατία» γερμανικού τύπου, απέναντι στην οποία αντιτάχθηκε η κεντροαριστερά. Η τελευταία πίεζε για μια «ανεκτική δημοκρατία», η οποία θα ήταν ανοικτή σε ριζοσπαστικά «ρεύματα», αρκεί να μην χρησιμοποιούσαν βίαια μέσα. Κατά την άποψή τους, η μόνη

πραγματική απειλή ήταν μια επιστροφή της άκρας δεξιάς. Στο τέλος, η κυβερνητική πλειοψηφία, ως ένδειξη της προθυμίας της να επιτύχει μια ευρύτερη συναίνεση, απέσυρε τη διάταξη για την απαγόρευση των κομμάτων από το Σύνταγμα. Έκτοτε, η Ελλάδα απέχει σε τέτοιο βαθμό από τις απαγορεύσεις των κομμάτων που η εγγραφή ενός κόμματος υποστηρίζεται ότι αποτελεί σκόπιμη στρατηγική αυτοπροστασίας για κόμματα, όπως η Χρυσή Αυγή, που διαφορετικά θα λειτουργούσαν στο περιθώριο της νομιμότητας (Malkoroulou 2021: 182-183).

Ωστόσο, η άνοδος της Χρυσής Αυγής προκάλεσε διαφορετικές ερμηνείες των υφιστάμενων νόμων και ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την εισαγωγή μαχητικών δημοκρατικών διατάξεων. Στο επιτρεπτό αυτό πλαίσιο, ορισμένοι όροι για την αναγνώριση των κομμάτων εξακολουθούν να υφίσταται. Το άρθρο 29 παρ. 1 του Συντάγματος για τα πολιτικά κόμματα ορίζει ότι «η οργάνωση και η δραστηριότητα των κομμάτων εξυπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος». Αυτό είναι σε κάποιο βαθμό μια παραχώρηση στην απόρριψη της απαγόρευσης των κομμάτων το 1975, η οποία απέκτησε νέα ισχύ κατά τη διάρκεια της συζήτησης για την Χρυσή Αυγή. Τα τελευταία χρόνια μια μειοψηφία μελετητών υποστήριξε ότι αυτό το συνταγματικό απόσπασμα μπορεί να ερμηνευθεί ως ουσιαστική μαχόμενη διάταξη και ότι το άρθρο 29 παρ. 1 νομιμοποιεί το δικαστήριο να διατάξει την απαγόρευση των κομμάτων. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως έναυσμα για έναν νέο νόμο που θα εφάρμοζε αυτή τη συνταγματική διάταξη, ο οποίος θα έδινε τη δυνατότητα στο Ανώτατο Δικαστήριο να διατάξει την απαγόρευση των κομμάτων μετά την προσφυγή της υπόθεσης από τον Υπουργό Δικαιοσύνης ή το Κοινοβούλιο. Ωστόσο, αυτή η ερμηνεία του άρθρου 29 παρ. 1 απορρίφθηκε σχεδόν ομόφωνα από τους περισσότερους Έλληνες συνταγματολόγους (Malkoroulou 2021: 181-183).

Ενώ η συνταγματική περιγραφή του ρόλου των κομμάτων δεν θεωρείται ως προϋπόθεση για την αναγνώριση ενός πολιτικού κόμματος, ο ελληνικός εκλογικός νόμος περιλαμβάνει μια διάταξη που έχει έναν ξεχωριστό μαχητικό χαρακτήρα. Το άρθρο 27 παράγραφος 6 του εκλογικού νόμου (4735/2020), ο οποίος εισήχθη το 1984, απαγορεύει τη χρήση (1) θρησκευτικών συμβόλων, όπως της εθνικής σημαίας ή παρόμοιων διακριτικών, ως όνομα, έμβλημα ή σημείο ενός κόμματος, (2) του στέμματος και (3) των συμβόλων ή εμβλημάτων της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1967 ή τις φωτογραφίες προσώπων που έχουν καταδικαστεί για την συμμετοχή σε αυτήν. Ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε μόνο μία φορά, το 2007, όταν το Ανώτατο Δικαστήριο του Αρείου Πάγου (απόφαση 4/2007) απέρριψε ένα κόμμα με την ονομασία «Νέος Φασισμός» και έκανε δεκτό τον μοναδικό του υποψήφιο ως υποψήφιο χωρίς κόμμα (Ψαρράς 2014: 12-13). Για

κάποιους, η Χρυσή Αυγή έπρεπε να απαγορευτεί με απλή αναφορά αυτού του νόμου. Βασιζόμενοι σε μια Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων, η οποία παρουσιάζει τη χρήση νεοναζιστικών συμβόλων από το κόμμα και τη σύστασή της υπέρ της απαγόρευσης των νεοναζιστικών οργανώσεων στην Ελλάδα, κατατέθηκε δικαστική προσφυγή από τη ΜΚΟ Greek Helsinki Monitor, ωστόσο χωρίς επιτυχία. Έτσι, ο νόμος αυτός είχε περιορισμένη ισχύ στην αναχαίτιση της ανόδου της Χρυσής Αυγής (Malkoroulou 2021: 184).

Παρόλα αυτά, το ποινικό δίκαιο τέθηκε πράγματι σε κίνηση στην περίπτωση της Χρυσής Αυγής. Τρεις ημέρες μετά τη δολοφονία του Φύσσα στο Κερασίни, διατάχθηκε προκαταρκτική εξέταση που οδήγησε στη σύλληψη και προφυλάκιση και των 18 βουλευτών της Χρυσής Αυγής και άλλων μελών της. Οι επίσημες κατηγορίες απαγγέλθηκαν 16 μήνες αργότερα (5 Φεβρουαρίου 2015), έπειτα από εννεάμηνη έρευνα, την εισήγηση της Πολιτικής Αγωγής και την αμετάκλητη απόφαση του Δικαστικού Συμβουλίου: η Χρυσή Αυγή, τα ηγετικά στελέχη και τα μέλη της επρόκειτο να δικαστούν για παραβίαση του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα περί εγκληματικής οργάνωσης. Παράλληλα, μετά από πολιτική αγωγή από μια ομάδα αντιφασιστών δικηγόρων, το δικαστήριο επρόκειτο να τους δικάσει για τρία διαφορετικά κακουργήματα: τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα (Σεπτέμβριος 2013), την απόπειρα δολοφονίας του Αιγύπτιου ψαρά Αμπουζίντ (Ιούνιος 2012) και την απόπειρα δολοφονίας μιας ομάδας συνδικαλιστών του ΚΚΕ και του ΠΑΜΕ (Σεπτέμβριος 2012). Η βασική κατηγορία - για σύσταση εγκληματικής οργάνωσης - βασίστηκε στην σύνδεση των κατηγορουμένων με δεκάδες εγκλήματα που περιγράφονται λεπτομερώς στη δικαστική έκθεση έκτασης 1109 σελίδων του δικαστικού συμβουλίου. Διαπιστώθηκε η αλληλοεπικάλυψη μεταξύ της πολιτικής δομής του κόμματος και του επιχειρησιακού του κλάδου που ήταν υπεύθυνος για την οργάνωση και την εκτέλεση εγκλημάτων.

Στο κατηγορητήριο, υποστηρίχθηκε ότι η Χρυσή Αυγή είναι "μια ενεργή εγκληματική οργάνωση ναζιστικού τύπου" που χρησιμοποιεί την ιδιότητα του πολιτικού κόμματος ως κάλυψη, λειτουργεί με στρατιωτική δομή, ιεραρχία και παραρτήματα σε ολόκληρη τη χώρα, με επικεφαλής τον Νίκο Μιχαλολιάκο κατά το πρότυπο της ναζιστικής αρχής του ηγέτη, Führerprinzip (Παράρτημα Γ) και βασίζεται σε μια αυστηρή αλυσίδα διοίκησης στην οποία συμμετέχουν βουλευτές και ηγέτες των τοπικών οργανώσεων και των γραφείων του κόμματος (<https://xyzcontagion.wordpress.com/2014/04/24/kryfa-03-ierarxia-teletes/#jp-carousel-3215>).

Πήρε τη μορφή εγκληματικής οργάνωσης το 2008 με κορύφωση των εγκληματικών δραστηριοτήτων της το 2012 (Ψαρράς 2014: 26-27, Malkoroulou 2021: 189). Η δικαστική

ετυμηγορία του 2020 και η εκλογική ήττα της ΧΑ το 2019 επέφεραν οριστικά πλήγματα σε ένα από τα πιο ακραία πολιτικά ευρωπαϊκά κόμματα. Προηγήθηκαν χρονικά η κοινωνική κινητοποίηση και η συνεπακόλουθη, αν και καθυστερημένη, αυστηρή θεσμική αντίδραση του Κοινοβουλίου και των δικαστικών αρχών που συνέβαλλαν στην αποδυνάμωση της οργανωτικής υποδομής του κόμματος και στην διάλυση της ΧΑ εν τοις πράγμασι. Σε μια εποχή αυξανόμενης ανησυχίας για την ευθραυστότητα ακόμη και των πιο σταθερών δημοκρατιών, η πτώση της Χρυσής Αυγής αναδεικνύει τη σημασία της ύπαρξης ενός ενωμένου μετώπου κατά του εξτρεμισμού (Ellinas 2021: 65-66).

5. Σύγκριση μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδας.

Υπό το παραπάνω πρίσμα, τα σημερινά ερωτήματα σχετικά με το πώς το μεταπολεμικό γερμανικό κράτος αντιμετωπίζει την πολιτική ανεκτικότητα απέναντι σε εξτρεμιστικά πολιτικά κόμματα και εξτρεμιστές στη δημόσια διοίκηση, έχουν γίνει σε μεγάλο βαθμό ζητήματα πολιτικής. Όπως σημειώνεται, κόμματα -αλλά και εχθρικά προς την καθεστηκία τάξη κινήματα- μπορούν να απαγορευτούν στην Γερμανία. Η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας (wehrhafte Demokratie) στο άρθρο 20 του Βασικού Νόμου (Grundgesetz) δίνει στους Γερμανούς όχι μόνο το δικαίωμα να αντιστέκονται «στην υπονόμηση της συνταγματικής τάξης, εάν δεν υπάρχει άλλη λύση», αλλά καθιστά σαφές με το άρθρο 21 ότι ακόμη και το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης ή του συνεταιρίζεσθαι σε πολιτικά κόμματα δεν είναι απεριόριστο: το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (Bundesverfassungsgericht) μπορεί να ανακαλέσει τα προνόμια αυτά, εάν τα κόμματα απειλούν την ελεύθερη δημοκρατική βάση (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0019, Monson 1984: 304).

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι στις γερμανικές προσπάθειες για τη συγκρότηση της σχέσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας, η έννοια του κράτους έχει προτεραιότητα σε σχέση με εκείνη της δημοκρατίας ή των απαιτήσεων του ατόμου και της κοινωνίας. Ο Karl-Dietrich Bracher αντιπαραβάλλει, για παράδειγμα, την μοναδικότητα της γερμανικής περίπτωσης με εκείνη του Ηνωμένου Βασιλείου, των Ηνωμένων Πολιτειών ή της Γαλλίας, όπου, σε αντίθεση με τη Γερμανία, το κράτος δεν θεωρήθηκε ως «κυρίαρχη οντότητα πέρα και πάνω από τις κοινωνικές και πολιτικές ομαδοποιήσεις», αλλά ως ένα απλό πρακτικό εργαλείο. Επιπλέον, η απουσία μιας επιτυχημένης επανάστασης «από τα κάτω» στην γερμανική περίπτωση σημαίνει επίσης ότι σε αντίθεση με άλλες χώρες, η έννοια του «έθνους» δεν είναι συνδεδεμένη με τη χειραφέτηση υπό την κοινωνική, συνταγματική ή πολιτική έννοια, αλλά μάλλον με μια εθνοτική, μη πολιτική

βάση, έτσι ώστε η έννοια του εθνικισμού να αποκλίνει από εκείνη της δημοκρατίας εξίσου όπως από την έννοια του κράτους. Ως εκ τούτου, το χάσμα μεταξύ των «εσωτερικών και εξωτερικών» εννοιών της ελευθερίας, «μεταξύ των δικαιωμάτων του πολίτη και των απαιτήσεων της πολιτικής εξουσίας του έθνους- κράτους» είναι σημαντικό (Monson 1984: 314).

Συγκρίνοντας δυναμικά, το νέο ελληνικό σύνταγμα μετά την μεταπολίτευση δημιουργήθηκε ενδεχομένως σε μια κατάσταση παρόμοια με αυτήν της Γερμανίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου ο γερμανικός Βασικός Νόμος, ως μια οιονεί αντίδραση στην εμπειρία του απολυταρχικού ναζιστικού καθεστώτος, επέφερε μια «αλλαγή Παραδείγματος» στην συνταγματική ιστορία της χώρας. Ο δημοκρατικός πυρήνας του Ελληνικού συντάγματος και η ουσιαστική προστασία που παρέχει στους δημοκρατικούς θεσμούς ομοιάζει σε έναν βαθμό με αυτόν του Γερμανικού συντάγματος, το οποίο λειτούργησε ως πρότυπο στη συζήτηση σχετικά με τους κρατικούς αμυντικούς μηχανισμούς που πρέπει να υπάρχουν στους νόμους εναντίον των «εσωτερικών κινδύνων» για την δημοκρατία τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις συνταγματικές τάξεις άλλων, νεότερων δημοκρατιών. Στο προαναφερθέν πλαίσιο το σύνταγμα της χώρας μας προβλέπει ως «δικαίωμα και καθήκον να αντιστέκεται κανείς με όλα τα δυνατά μέσα απέναντι σε αυτούς που επιχειρούν τη βίαιη κατάργηση του Συντάγματος» (ακροτελεύτια διάταξη, άρθρο 120 παρ. 4), διάταξη η οποία είναι παρόμοια με το άρθρο 20 παρ. 4 του γερμανικού Βασικού Νόμου (<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-124/>, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0111, Klamt 2007: 136, 140, 148-149, 150).

Ωστόσο, υπάρχει μια χαρακτηριστική διαφορά: σε αντίθεση με την Γερμανία το Σύνταγμα της Ελλάδας απέρριψε την εν λόγω συνταγματική διάταξη περί απαγόρευσης των πολιτικών κομμάτων και προβλέπει ελάχιστονες περιορισμούς, όπως για παράδειγμα, ότι «οι Έλληνες πολίτες που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα», υπό τον όρο ότι «η οργάνωση και οι δραστηριότητες των κομμάτων αυτών πρέπει να εξυπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος» (άρθρο 29 παράγραφος 1) <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-31>. Στην ελληνική περίπτωση, η «μαχόμενη δημοκρατία» δεν στηρίζεται απαραίτητα στη συνταγματική εξουσιοδότηση για την απαγόρευση των πολιτικών κομμάτων. Αντιθέτως, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και χώροι του ποινικού δικαίου επίσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, είναι η περίπτωση της Χρυσής Αυγής που βρέθηκε στα πρόθυρα της διάλυσης λόγω της κατηγορίας των

ηγετών και βουλευτών της για κοινή εγκληματική οργάνωση. Ωστόσο, με την ποινική διαδικασία να βρίσκεται σε αδιέξοδο, το κόμμα όχι μόνο συνέχισε τη δράση του, αλλά έκανε και την υπέρβαση στις εκλογές του 2014 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, κερδίζοντας τρεις έδρες. Από την άλλη πλευρά, στα νομικά συστήματα όπως για παράδειγμα της Γερμανίας, στα οποία ένας συνταγματικός ή καταστατικός κανόνας επιτρέπει την απαγόρευση των πολιτικών κομμάτων, η ατομική ποινική ευθύνη των μελών ενός κόμματος αποτελεί ξεχωριστό νομικό ζήτημα, το οποίο, ανάλογα με τη φύση του εγκλήματος, την κομματική κατάταξη των δραστών και άλλες σχετικές περιστάσεις, μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην απόφαση για την απαγόρευση του κόμματος. Συγκεκριμένα ατομικά εγκλήματα μελών του κόμματος μπορούν να ερμηνευθούν ως απόδειξη ότι το ίδιο το κόμμα μπορεί να χαρακτηριστεί «εχθρός» της δημοκρατίας (Jovanovic 2016: 758).

Είναι σημαντικό εδώ να διακρίνουμε μεταξύ της ίδρυσης ενός πολιτικού κόμματος και τις δραστηριότητες και τους στόχους αυτού. Όπως ορίζει το ελληνικό σύνταγμα, το άρθρο 29 ρυθμίζει μόνο την ίδρυση (και την ένταξη) ενός πολιτικού κόμματος, επομένως η διατύπωση της διάταξης δεν πρέπει να ερμηνεύεται τόσο εκτενώς ώστε να οδηγεί σε αντισυνταγματικό περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Έτι περαιτέρω, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η ίδια η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας δεν αποσκοπεί στον περιορισμό, αλλά στην προστασία της δημοκρατικής ελευθερίας. Η ελληνική συνταγματική διάταξη για τα πολιτικά κόμματα, στοχεύει εξίσου στην εσωτερική οργάνωση και στην εξωτερική δραστηριότητα του κόμματος, με το καθεστώς των πολιτικών κομμάτων στο ελληνικό συνταγματικό σύστημα να είναι προφανές ότι δεν σχεδιάστηκε για να παρέχει δυνατότητες κατάχρησης των δημοκρατικών ελευθεριών. Η ελληνική συνταγματική προστασία επεκτείνεται επίσης και σε μια σειρά από συγκεκριμένα θεμελιώδη δικαιώματα, με πιο χαρακτηριστικό προς αυτή την κατεύθυνση το άρθρο 25, σύμφωνα με το οποίο για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία: «η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται» <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-25/>. Σημειώνεται πως αντίστοιχες διατάξεις δεν συναντώνται συχνά στις εθνικές συνταγματικές τάξεις αλλά περιέχονται, για παράδειγμα, στις διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 17). Το ελληνικό σύνταγμα επιβάλλει «σεβασμό προς το Σύνταγμα και τους νόμους» και αφοσίωση στην πατρίδα και τη δημοκρατία ως «θεμελιώδες καθήκον» των Ελλήνων πολιτών (άρθρο 120, παρ.2), με το αντίστοιχο καθήκον να μην εντοπίζεται στο γερμανικό σύνταγμα, το οποίο προβλέπει χρήση της δυνατότητας καταπάτησης ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων σε περίπτωση ανάγκης, διάταξη που έρχεται σε αντίθεση με το ελληνικό συνταγματικό κράτος δικαίου (Klamt 2007: 149-150, 152).

Το δόγμα του συνταγματικού δικαίου, στη Γερμανία, συγκλίνει με ένα απολυταρχικό δόγμα του κράτους για να αποκλείσει κάθε άλλη έννοια του «κράτους δικαίου» που βασίζεται στις ατομικές ελευθερίες και την ανάπτυξη ενός «αποτελεσματικού κοινοβουλευτικού συστήματος ή πολιτικών κομμάτων που είναι έτοιμα να αναλάβουν την ευθύνη». Ο δικαστικός φορμαλισμός συμβάλλει επίσης στο να αποστερήσει από νόημα την έννοια του κράτους δικαίου, δεδομένου ότι οι Γερμανοί συνταγματολόγοι θεωρούν τους δημοκρατικούς θεσμούς ως έναν απλό μηχανισμό για τη διαμόρφωση της βούλησης του λαού - μια στάση που έχει να κάνει περισσότερο με τη μορφή παρά με την ουσία της έννοιας (Monson 1984: 315). Δεν είναι τυχαίο ότι παρά το γεγονός ότι οι ακαδημαϊκοί μελετητές συγχαίρουν τη χώρα για την διατήρηση πολλών ετών σταθερής, δημοκρατικής και συνταγματικής διακυβέρνησης, εκφράζουν επίσης την ανησυχία τους για τις διαστάσεις της πολιτικής μισαλλοδοξίας που φαίνονται μεγαλύτερες στη Γερμανία από ό,τι αλλού στην Ευρώπη. Παράλληλα, σύμφωνα με μια νέα συγκριτική μελέτη του τρόπου με τον οποίο άλλα ευρωπαϊκά έθνη αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της απομάκρυνσης των πολιτικών εξτρεμιστών από την πολιτική ζωή (και παρά την γερμανική έμφαση στην εν λόγω διαδικασία η οποία από ορισμένες απόψεις υπερτερεί έναντι άλλων ευρωπαϊκών εθνών) η γερμανική περίπτωση αναδεικνύεται ως η πιο ελλιπής στη διατήρηση ενός κλίματος που θα μπορούσε να επιτρέψει ευέλικτες λύσεις (Monson 1984: 302).

Παρά λοιπόν το γεγονός ότι ορισμένες βασικές πτυχές της μαχόμενης δημοκρατίας έχουν εισαχθεί στα συντάγματα, οι μορφές και οι κανόνες αυτών των διατάξεων αποτελούν αντικείμενο διαμάχης και εφαρμόζονται αρκετά διαφορετικά. Στο πλαίσιο της συγκριτικής αναφοράς μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας συνδέεται στενά με μια έννοια διαφορετικών δημοκρατικών νομικών πολιτισμών, οι οποίοι είναι αποτέλεσμα τόσο του παρελθόντος της κάθε χώρας όσο και της προβολής της πορείας αυτής προς ένα αβέβαιο μέλλον. Από την άλλη πλευρά, είναι γεγονός ότι μεταξύ τους υφίστανται παραλληλίες που βασίζονται κυρίως σε παρόμοιες ιστορικές εμπειρίες, καθώς και σε επιρροές και λειτουργίες-πρότυπα των συνταγμάτων. Οι διαφορές Ελλάδας και Γερμανίας μπορεί να σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με διαφορετικές δημοκρατικές νομικές κουλτούρες, όπως με το τι είδος δημοκρατίας είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη, ποιες διατάξεις προστατεύουν τη δημοκρατία και με ποιους τρόπους εφαρμόζονται στην πράξη. Σε κάθε περίπτωση, η δημοκρατία στην Ευρώπη έχει εδραιωθεί και ο κίνδυνος για τη δημοκρατία δεν φαίνεται να είναι τόσο παρών, όσο ήταν τη δεκαετία του 1930. Ωστόσο, σε μια πλουραλιστική δημοκρατία ο κίνδυνος δεν μπορεί να «απαγορευτεί» δια παντός και ο πολιτικός εξτρεμισμός παραμένει μια μόνιμη δυνητική απειλή για τη δημοκρατία.

6. Συμπεράσματα

Ο Γερμανός πολιτικός επιστήμονας, Karl Loewenstein, αποκάλυψε πρώτος την περίοδο του Μεσοπολέμου τις αδυναμίες της δημοκρατίας, για να περιγράψει στη συνέχεια πώς ο φασισμός παρασιτεί, ή ακόμα καλύτερα, πώς μπορεί να υπάρχει μόνο χάρη στην ανοχή της δημοκρατίας, καταλήγοντας στην πεποίθηση πως η τελευταία, όταν δέχεται σοβαρή επίθεση και κινδυνεύει η ακεραιότητά της, έχει το δικαίωμα -και την υποχρέωση- να αντιδράσει και να μετατραπεί σε *μαχόμενη*. Αυτή η πεποίθηση, κατ' επέκταση, σημαίνει η δημοκρατία να μην απέχει από την δυνατότητα να στερήσει δικαιώματα και ελευθερίες από τους αρνητές εχθρούς της, όπως για παράδειγμα από ένα κόμμα ή ένα πολιτικό πρόσωπο ή από πολιτικές οργανώσεις που την υπονομεύουν ιδεολογικά και έμπρακτα με σκοπό να την καταλύσουν.

Η μαχόμενη δημοκρατία παίρνει διάφορες μορφές, με την εκτελεστική εξουσία να πρωτοστατεί στην ενορχήστρωση της άμυνας της και χρησιμοποιεί όργανα του κράτους, όπως είναι η Αστυνομία και η δικαστική εξουσία αλλά και μέτρα οριακά, σαν να βρίσκεται σε κατάσταση πολιορκίας ή πολέμου, εξαντλώντας τα περιθώρια αντίδρασης προς τους εχθρούς της δημοκρατίας χωρίς, παρόλα αυτά, να παραβιάζεται το Σύνταγμα. Ωστόσο, το ενδεχόμενο της μαχόμενης δημοκρατίας είναι επίμαχο και διαμφισβητούμενο ακόμα και από πολλούς υποστηρικτές της, οι οποίοι την αντιμετωπίζουν με μεγάλη περίσκεψη φοβούμενοι ότι εμπεριέχει κάτι το αυτο-υπονομευτικό: ενώ επιδιώκει να διασώσει την δημοκρατία, τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι πιθανόν αντιδημοκρατικά. Στο πλαίσιο αυτό, η Γερμανία που αποτελεί υπόδειγμα μαχόμενης δημοκρατίας δίνει, εκ του συντάγματος, στις γερμανικές αρχές τη δυνατότητα να ελέγξουν εάν ένα κόμμα έχει εξτρεμιστικά χαρακτηριστικά, καθώς οι διατάξεις του μεταπολεμικού συντάγματος της χώρας προβλέπουν την νόμιμη απαγόρευση των πολιτικών κομμάτων ή οργανώσεων και τον περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε περίπτωση ανάγκης, προκειμένου το γερμανικό κράτος μέσω της δικαστικής εξουσίας να υπερασπιστεί νομίμως τον εαυτό του αλλά και το πολίτευμα, σε περίπτωση απειλής. Αντίστροφα, στην Ελλάδα, κατά τη μεταπολίτευση, βάρυνε στη συνείδηση των Ελλήνων η αυταρχική, καχεκτική μετεμφυλιακή δημοκρατία με τον αποκλεισμό των ηττημένων του εμφυλίου, όταν το ΚΚΕ Ελλάδος τέθηκε εκτός νόμου. Στο νεότερο, ελληνικό σύνταγμα του 1975 αποτυπώνεται η ευρεία συναίνεση προς μια συμπεριληπτική δημοκρατία, όπου επικρατεί η άποψη των μη ορίων στην λειτουργία των κομμάτων, τα οποία θεωρούνται θεματοφύλακες της δημοκρατίας η οποία μπορεί να υπερισχύσει των εχθρών της. Ως εκ τούτου, είναι ξεκάθαρο ότι στις διατάξεις του ελληνικού Συντάγματος *δεν υπάρχει η δυνατότητα ένα κόμμα να τεθεί εκτός νόμου*, ενώ στο

ελληνικό πολιτικό σύστημα είναι εγγεγραμμένη η διαπίστωση ότι η δημοκρατία δεν είναι μαχόμενη.

Με το πολιτικό σκέλος να αφήνεται ελεύθερο στην ελληνική περίπτωση και καθώς επικράτησε η άποψη της απεριόριστης ελευθερίας στη λειτουργία των κομμάτων, ο μόνος περιορισμός που φαίνεται να υπάρχει είναι η απαγόρευση υποψηφιότητας ενός κόμματος από τον Άρειο Πάγο εάν αυτό αποδειχθεί ότι έχει στο καταστατικό, στο έμβλημα ή στην ονομασία του στοιχεία αντίθετα προς το δημοκρατικό πολίτευμα. Παρόλα αυτά, η απουσία όρων καταστολής του εξτρεμισμού στο Σύνταγμα της Ελλάδας έδωσε τη δυνατότητα στο νεοναζιστικό, αρχηγοκεντρικό κόμμα της Χρυσής Αυγής να δράσει ανενόχλητα για μεγάλο διάστημα με σκοπό την κατάλυση της ελληνικής δημοκρατίας, υπό την κάλυψη ενός φαινομενικά δημοκρατικού κόμματος στο πλαίσιο του χαρακτήρα της ανεκτικής προς τους εχθρούς της δημοκρατίας στη χώρα. Η αρχικά αμήχανη στάση της πολιτείας την οποία διαδέχθηκε η στρατευμένη αντίδραση του κράτους και της δικαστικής εξουσίας για την ποινική -και όχι την πολιτική- καταδίκη των βουλευτών και άλλων μελών της ΧΑ μετά την δολοφονία Φύσσα, με βάση το άρθρο 187 του ποινικού κώδικα για διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης, επανάφερε εμφατικά το ζήτημα της μαχόμενης δημοκρατίας στην Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, το αποτέλεσμα της ποινικής αντιμετώπισης της ΧΑ για τις πράξεις της σήμανε την αλλαγή στρατηγικής και την μετάβαση σε φάση μαχόμενης δημοκρατίας που υιοθετήθηκε τελικά από την Κυβέρνηση και εφαρμόστηκε εντός του ελληνικού συνταγματικού πλαισίου, χωρίς ωστόσο την ύπαρξη συνταγματικού υπόβαθρου γι' αυτήν. Η μεταστροφή της πολιτείας προς την κατεύθυνση της προστασίας του Συντάγματος με μάχιμο τρόπο μέσω δραστικών και δυναμικών μέτρων, καίτοι πολύ καθυστερημένα, επέφερε καίρια πλήγματα στις βίαιες δραστηριότητες του κόμματος, τον περιορισμό της ανεξέλεγκτης λειτουργίας του και εν τέλει την απονομιμοποίηση της Χρυσής Αυγής τόσο ιδεολογικά όσο και πολιτικά.

Η καταδίκη των πολιτικών προσώπων και πολλών μελών της ΧΑ το 2020 ανέδειξε ότι ο κύριος μηχανισμός που χρησιμοποίησε το ελληνικό κράτος κατά του νεοναζιστικού κόμματος ήταν η κινητοποίηση του ποινικού δικαίου, ενισχύοντας έτι περαιτέρω τον ισχυρισμό ότι η Ελλάδα, σε αντίθεση με την Γερμανία, δεν είναι μια μαχόμενη δημοκρατία. Συγκρίνοντας τα δύο αυτά μοντέλα δημοκρατίας, της γερμανικής στρατευμένης και της ελληνικής ανεκτικής δημοκρατικής άμυνας αντίστοιχα, διαφάνηκε ότι το βασικό διαχωριστικό σημείο μεταξύ τους είναι ότι η πρώτη βασίζεται σε μια αξιακή προστασία της μορφής διακυβέρνησης, ενώ η δεύτερη παραμένει αγνωστικιστική ως προς τα πολιτικά και ιδεολογικά κίνητρα των εγκληματικών ενεργειών. Παρά

τη δέσμευση του ελληνικού κράτους και της ελληνικής κοινωνίας για μια διαδικαστική προσέγγιση, ο αγώνας κατά του πιο ακραίου ακροδεξιού κόμματος της Ευρώπης παρήγαγε κάποιες τάσεις υπέρ της μαχόμενης δημοκρατίας, υπογραμμίζοντας τον τρόπο με τον οποίο μια δημοκρατία μπορεί να γίνει μαχητική σε κρίσιμες περιόδους. Η αντίδραση της ελληνικής δημοκρατίας απέναντι στην ΧΑ μας έδειξε ότι ένα ανεκτικό μοντέλο δημοκρατίας απαιτεί αφενός ένα ισχυρό και ανεξάρτητο δικαστικό σώμα που να απολαμβάνει κοινωνικής νομιμοποίησης, αφετέρου μια θεσμοθετημένη ποινική νομοθεσία με ένα σύστημα παρακολούθησης όπου δεν θα χρειάζεται να περιμένει κανείς να συμβούν σοβαρά εγκλήματα για να κινηθεί η διαδικασία απαγγελίας κατηγοριών και την ύπαρξη κοινοβουλευτικών διαδικασιών που να προστατεύουν τη νομοθετική διαδικασία από διάφορους τύπους αντικοινοβουλευτικής συμπεριφοράς.

Στην Ελλάδα τα πολιτικά κόμματα και τα δικαιώματα συμμετοχής προστατεύονται καταρχήν συνταγματικά, με την μέθοδο της συμπεριληπτικής δημοκρατίας να προστατεύει την ελευθερία του λόγου, του συνεταιρίζεσθαι και τον πολιτικό πλουραλισμό σε σύγκριση με την συνταγματική απαγόρευση των κομμάτων. Δεν παύει όμως και το ανεκτικό μοντέλο να έχει τους δικούς του περιορισμούς. Οι απαντήσεις, που θα συνεχίσουμε να αναζητούμε, για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται τα αντιδημοκρατικά κόμματα σε ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό κράτος θα συμβάλλουν στη γνώση μας για το άπιαστο αντικείμενο μελέτης της μαχόμενης δημοκρατίας μέχρι σήμερα και δεδομένης της απανταχού παρουσίας των στρατευμένων κανόνων στις σημερινές δημοκρατίες, θα μπορέσουν ενδεχομένως -και αυτό είναι το σημαντικότερο- να ρίξουν φως σε αυτή την κρίσιμη, αν και υποβαθμισμένη, διάσταση της σύγχρονης δημοκρατίας. Δυστυχώς, η ανησυχητική ανάδυση κομμάτων της ακροδεξιάς στην Ευρώπη, την ώρα που γράφεται αυτή η εργασία, καθιστούν επίκαιρο το διακύβευμα της μαχόμενης δημοκρατίας στις μέρες μας, δεικνύοντας ότι η δημοκρατική οδός είναι πράγματι η δυσκολότερη διαδρομή, καθώς όπως πολύ εύστοχα το θέτει ο Adam Michnik, «ο δρόμος προς την δημοκρατία και το κράτος δικαίου δεν είναι βόλτα στο πάρκο...» (Kirshner 2014: 168).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ			
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΠΟΛΕΙΣ	ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟ	
ΓΑΔΑ	ΡΑΦΗΝΑ	Την 7/9/2012, 30 άτομα πεζή με επικεφαλής τους βουλευτές της Χρυσής Αυγής ΗΛΙΟΠΟΥΛΟ Παναγιώτη και ΓΕΡΜΕΝΗ Γεώργιο σταμάτησαν μπροστά από πάγκο μικροπωλητή αλλοδαπού και τον αναποδογύρισαν.	Σχηματίστηκε ποινική Δικογραφία για το συμβάν από τη Δ/νση Ασφαλείας Αττικής
ΓΑΔΑ	ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ	Την 11/9/2012, 7 άτομα μέλη της Χρυσής Αυγής επιτέθηκαν σε κομμωτήριο αλλοδαπού. Ερίξαν μολότοφ και μαχαίρωσαν πελάτη	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ	Λ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	Την 22/9/2012 μέλος της Χρυσής Αυγής επιτέθηκε με μαχαίρι σε 2 αλλοδαπούς που βρίσκονταν σε στάση λεωφορείου στη Λ. Ηρακλείου, τραυματίζοντας τον έναν σοβαρά. Συνελήφθη ο δράστης.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ	ΛΥΚΟΒΡΥΣΗ	Την 22/9/2012, μέλη της Χρυσής Αυγής έκοψαν την πορεία σε μοτοσυκλέτα που επέβαιναν αλλοδαποί και τους την απαίρεσαν. Συνελήφθη ο ένας δράστης.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ	ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ	Την 22/9/2012, μέλος της Χρυσής Αυγής επιτέθηκαν με μαχαίρι σε 3 αλλοδαπούς και τραμάτισαν 2 απο αυτούς. Συνελήφθη ο ένας δράστης.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ	ΛΑΥΡΙΟ	Την 05-10-2012 Ι.Χ.Φ. αυτ/το, προσέγγισε πλυντήριο-λιπαντήριο αυτοκινήτων, εξήλθαν περίπου δέκα (10) άτομα, οι οποίοι φορούσαν μαύρα ρούχα, εκ των οποίων οι δύο (2) μπλούζες που έφεραν τα διακριτικά ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ , και επιτέθηκαν στους αλλοδαπούς εργαζόμενους	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ	ΚΑΤΩ ΠΕΤΡΑΛΩΝΑ	Την 17/1/2013, 2 μέλη της Χρυσής Αυγής επέφεραν με μαχαίρι θανάσιμο τραυματισμό σε υπήκοο Πακιστάν. Δράστες συνελήφθησαν και προφυλακίστηκαν. Ο ένας εκ των οποίων ήταν πυροσβέστης.	
ΓΑΔΑ		Την 06-03-2013 υποβλήθηκε στον κ. Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Αθηνών, οπτικοακουστικό υλικό της τηλεοπτικής εκπομπής «ΣΚΑΪ ΤΩΡΑ» η οποία προβλήθηκε μεσημβρινές ώρες της 06-03-2013 δια του τηλεοπτικού σταθμού «ΣΚΑΪ» και που προέβαλε απόσπασμα ντοκιμαντέρ του Βρετανικού τηλεοπτικού σταθμού « channel 4» στο οποίο εμφανίζεται υποψήφιος βουλευτής του πολιτικού κόμματος της Χρυσής Αυγής , να εκφράζει προφορικά ιδέες προσβλητικές κατά αλλοδαπών, λόγω της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής. Όπως προέκυψε πρόκειται για τον	Σχηματίστηκε δικογραφία

		υποψήφιο βουλευτή ΠΛΩΜΑΡΙΤΗ – ΚΑΡΑΜΠΕΛΑ Αλέξανδρο του Νικολάου και της Εριφίλης , γεν. 10/08/1959 στην Αθήνα , κατ. Αθηνών.	
ΓΑΔΑ	ΑΘΗΝΑ	Την 2/5/2013 στην πλατεία Συντάγματος, ο Βουλευτής της Χρυσής Αυγής Γ. Γερμενής συνειδήσει με άντρες τις φρουρές του Δημάρχου Γ. Καμίνη, με αποτέλεσμα να τραυματιστεί ένα κοριτσάκι	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ		Ενορκη καταγγελία εκπαιδευτικού δέχθηκε κλήση με απόκρυψη αριθμού από κάποιον άγνωστο άνδρα ο οποίος της είπε τα εξής «... Χρυσή Αυγή ... να διώξετε τα παιδιά από το Πακιστάν και την Ινδία και τους άλλους αλλοδαπούς διότι έχει δοθεί εντολή να κόψουν τα αυτιά και να απαγάγουν τους εκπαιδευτικούς και τους συνοδούς τους. Ευχαριστώ πολύ.». Στο ανωτέρω Νηπιαγωγείο φοιτούν συνολικά σαράντα επτά (47) νήπια εκ των οποίων τα τρία (3) κατάγονται απ' την Αλβανία, το ένα (1) από Ουκρανία και τα υπόλοιπα είναι ημεδαπά. Στο Νηπιαγωγείο εργάζονται συνολικά τρεις εκπαιδευτικοί ενώ στο παρελθόν δεν είχαν ποτέ δεχθεί ξανά απειλή ούτε είχε δημιουργηθεί κάποιο πρόβλημα με τα αλλοδαπά νήπια ενώ το Νηπιαγωγείο δεν διαθέτει κάποιο σχολικό λεωφορείο και τα νήπια τα παραλαμβάνουν οι γονείς τους ή άτομα που οι γονείς έχουν υποδείξει.	Συγκεκριωθέν προανακριτικό υλικό έχει αποσταλεί στον Κο Εισαγγελέα Πλημ/κών Αθηνών.
ΓΑΔΑ		Την 12.06.2013 και ώρα 11.30 η μας κατήγγειλε ενόρκως ότι την 05.06.2013 και περί ώρα 11.00 άγνωστος άνδρας ηλικίας τηλεφώνησε στο 2ο και της είπε " Χρυσή Αυγή ", αν υπάρχουν παιδιά από το Πακιστάν και την Ασία στο νηπιαγωγείο, θα σας κάνουμε ντου και έφοδο, πλην όμως δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει την πρότασή του καθώς αυτή του έκλεισε το τηλέφωνο.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ		Πέντε (5) άτομα, τα οποία επέβαιναν σε τρεις μοτ/τες, και φορούσαν μαύρες μπλούζες με τα διακριτικά της « ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ », χτύπησαν με ένα ρόπαλο στην πλάτη αλλοδαπό, και εν συνέχεια αφού τον έριξαν στο έδαφος άπαντες τον χτυπούσαν με γροθιές στο πρόσωπο και στον σβέρκο του, και ένας εξ αυτών συνέχισε να τον χτυπάει με το ρόπαλο στον αριστερό του αγκώνα με αποτέλεσμα να του προκαλέσει εκδορές. Αυτεπάγγελτη προανάκριση κατόπιν καταγγελίας του ανωτέρω. Δράστες άγνωστοι.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΑ	ΚΕΡΑΤΣΙΝΙ	Την 18/9/2013 και ώρα 00.13 45χρονος μέλος της Χρυσής Αυγής	Δράστης συνελήφθη.

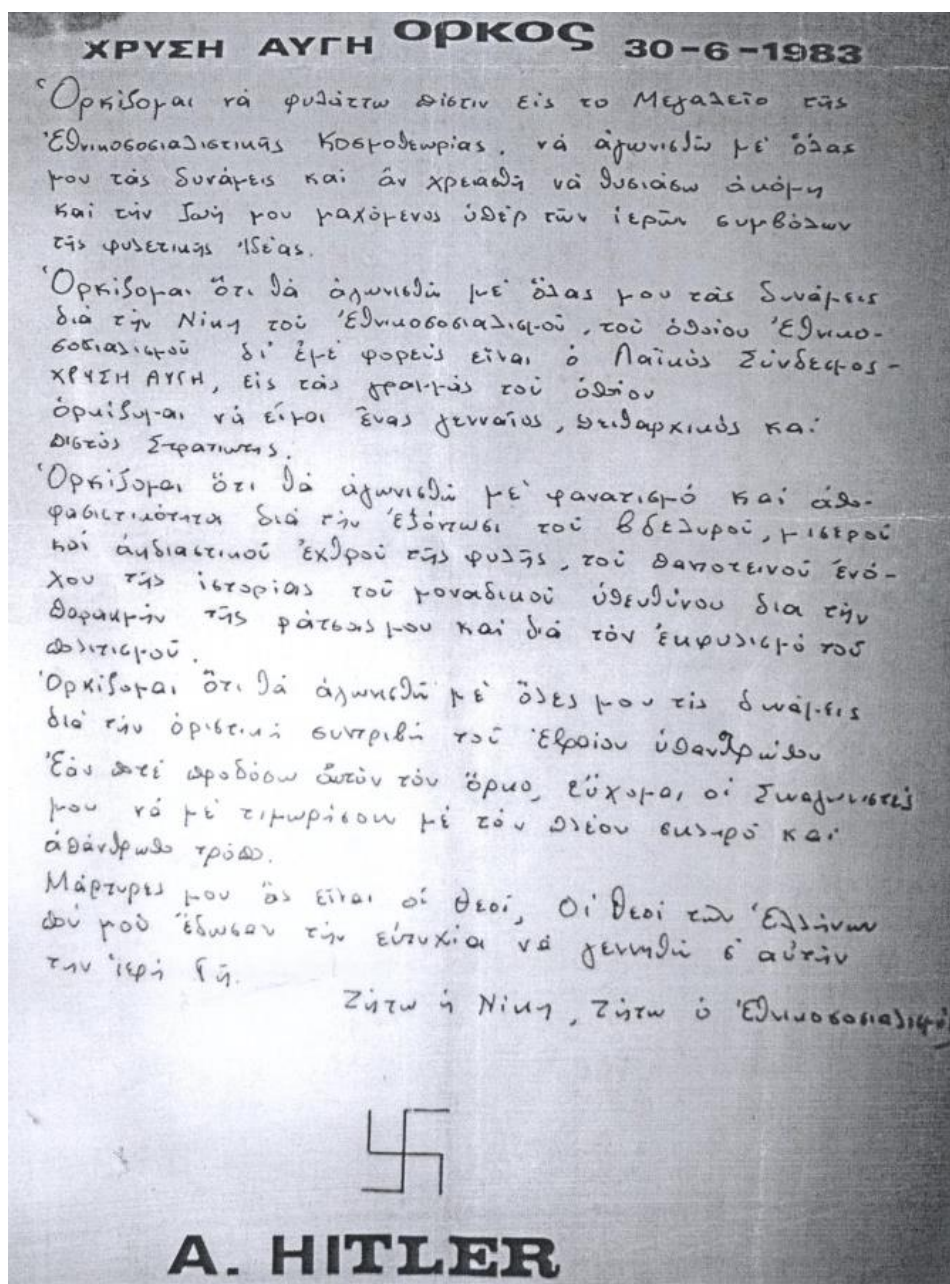
		τραυματίσε θανάσιμα με μαχαίρι 34χρονο ημεδαπό.	
ΓΑΔΘ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	Την 7/11/2012 συνελήφθησαν 2 ημεδαποί μέλη της Χρυσής Αυγής για επίθεση κατά 2 φοιτητών μελών της ΚΝΕ που βρίσκονταν στον εξωτερικό χώρο του ΕΠΑΛ	σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΘ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	Την 27/5/2013, 10 άτομα που φορούσαν μπλουζάκια της Χ.Α τραυματίσαν με μαχαίρι αλλοδαπό	Σχηματίστηκε δικογραφία.
ΓΑΔΘ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	Την 26/8/13 συνελήφθη ημεδαπός ο οποίος δήλωσε ότι είναι πρώην μέλος της Χρυσής Αυγής διότι εξύβρισε και απείλησε αλλοδαπούς.	Σχηματίστηκε δικογραφία.
ΓΑΔΠ ΑΝ. ΜΑΚ. ΘΡΑΚΗΣ	ΞΑΝΘΗ	Την 6/8/2012, 40 μέλη της Χρυσής Αυγής εκφώνησαν συνθήματα έξωθεν οικίας βουλευτή Αλ. ΚΟΝΤΟΥ. Προσήχθη ένα άτομο, αλλά ο βουλευτής δεν επιθυμούσε την ποινική δίωξη.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΠ ΑΝ. ΜΑΚ. ΘΡΑΚΗΣ	ΞΑΝΘΗ	Την 10/3/2013 κατά τη διάρκεια συμπλοκής 50 ατόμων του Α/Α χώρου και 20 μελών της Χ.Α. τραυματίστηκε ένας μαθητής λυκείου που ανήκε στον Α/Α χώρο και 2 μέλη της Χ.Α.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΠ ΚΕΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΣΕΡΡΕΣ	Την 3/10/2012, 2 άτομα που φορούσαν μπλουζές της Χρυσής Αυγής επιτέθηκαν σε ημεδαπό τραυματίζοντάς τον ελαφρά.	Δεν υπεβλήθη μήνυση
ΓΑΔΠ ΚΕΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΒΕΡΟΙΑ	Την 9/6/2012, 25 άτομα της Χρυσής Αυγής επιτέθηκαν σε άτομα που βρίσκόντουσαν σε κατάστημα, προκαλώντας σωματικές βλάβες.	Προανάκριση συνεχίζεται
ΓΑΔΠ ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΚΟΖΑΝΗ	Την 15/12/12, 3 ημεδαποί που βρίσκονταν σε καφετέρια στέκι ατόμων του Α/Α χώρου δέχθηκαν επίθεση από άτομα που φορούσαν μπλουζές της Χρυσής Αυγής	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΠ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	ΒΟΛΟΣ	Την 28/3/2013, 2 μέλη της Χρυσής Αυγής πέταξαν πέτρα και μολότοφ σε τράπεζα.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΠ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	ΙΣΤΙΑΙΑ	Την 26/11/2012 ερωτήσεις μελών Χρυσής Αυγής σε καταστήματα και μικροπωλητές γιατί απασχολούν αλλοδαπούς.	Σχηματίστηκε δικογραφία.
ΓΑΔΠ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	ΙΤΕΑ	Κατά την επιστροφή ατόμων της Χ.Α από το μνημείο Θερμοπυλών σε στάση τους σε καφετέρια κτύπησαν θαμίνα που πέταξε εναντίον τους μπουκάλι.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΠ ΔΥΤ. ΕΛΛΑΔΟΣ	ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙ	Δέκα ημεδαποί, μεταξύ των οποίων Βουλευτής του Λαϊκού Συνδέσμου " ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ " και ένας Αρχιφύλακας, προσωπικής ασφάλειας προέβησαν σε διενέργεια ελέγχων σε αλλοδαπούς μετανάστες μικροπωλητές προκαλώντας ζημιές σε βάρος τους.	Ασκήθηκε ποινική δίωξη για τα ως άνω αδικήματα.
ΓΑΔΠ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	ΖΑΚΥΝΘΟΣ	Την 6/4/2013 μέλη του ΠΑΜΕ κατά τη διάρκεια διανομής συσσίτιου από μέλη της Χρυσής Αυγής συνεπλάκησαν με αστυνομικές δυνάμεις	Σχηματίστηκε δικογραφία

ΓΑΔΠ ΔΥΤ. ΕΛΛΑΔΟΣ	ΑΓΡΙΝΙΟ	Την 8/5/2013 δημοσιογράφος τοπικών μέσων ενημέρωσης, κατήγγειλε ότι απογευματινές ώρες της κθες 08-05-2013, τον εξύβρισε και τον απείλησε τηλεφωνικά ο ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΥΣΗΣ Κων/νος	Δεν υποβλήθηκε έγκληση
ΓΑΔΠ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	ΛΟΥΤΡΑΚΙ	Την 25/2/13 κατά την κατάθεση σιεφάνου στην πολιτεία πρώην ομάδα αριστεριών επικείμενη να εμποδίσει τον βουλευτή της Χ.Α ΜΠΟΥΚΟΥΡΑ. Επενέβη η αστυνομία συλλαμβάνοντας 2 μέλη της Χρυσής Αυγής και 2 αριστεριούς.	Σχηματίστηκε δικογραφία την 26/3/13
ΓΑΔΠ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	ΜΕΛΙΓΓΛΑΣ	Την 15/9/2013 κατά τη διάρκεια μνημοσύνου για τα θύματα της Πηγάδας, μέλη της Χρυσής Αυγής , προκάλεσαν επεισόδια με μέλη του ΛΑΟΣ και του Πατριωτικού Εθνικού Συνδέσμου	Διατάχθηκε προκαταρκτική εξέταση
ΓΑΔΠ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΧΙΟΣ	Την 10/10/2012 Πακιστανός δέχθηκε απειλές από ομάδα 9 ατόμων που μίμχαν στα αίτια του έλεγαν ότι ήταν μέλη της Χρυσής Αυγής και να φύγει από το νησί. Αναγνωρίστηκε από τον παθόντα 1 Λιμενικός.	Σχηματίστηκε δικογραφία
ΓΑΔΠ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΛΕΣΒΟΣ	Την 26/7/2013 μέλος της Χρυσής Αυγής υπέβαλε μήνυση στις 26/7/13 κατά 4 ατόμων τα οποία τον εξύβρισαν και τον κτύπησαν	Σχηματίστηκε δικογραφία, ενεργείται προανάκριση
ΓΑΔΠ ΚΡΗΤΗΣ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ	Την 13/2/2013 μέλη της Χρυσής Αυγής επιτέθηκαν σε 3 αλλοδαπούς προκαλώντας τους σωματικές βλάβες. Συνελήφθη ένας εκ των δράστών	Σχηματίστηκε δικογραφία

https://jailgoldendawn.com/wp-content/uploads/2013/11/peristatika_xa.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Χειρόγραφο κείμενο που βρέθηκε στο σπίτι του Χρήστου Παππά

<https://xyzcontagion.wordpress.com/2014/04/24/kryfa-03-ierarxia-teletes/>

Παράρτημα Γ

Η ναζιστική Führerprinzip της Χρυσής Αυγής (η αρχή του ηγέτη)

<https://xyzcontagion.wordpress.com/2014/04/24/kryfa-03-ierarxia-teleles/#jp-carousel-3215>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Βανδώρος, Σ. (2015), *Η Ελληνική Δημοκρατία αντιμέτωπη με τον εξτρεμισμό: Από αδρανής και αμήχανη, μαχόμενη;* στο Συλλογικό(ed) Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση στο σταυροδρόμι κρίσιμων εξελίξεων: Πολιτικές, στρατηγικές επιλογές και προοπτικές, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 103-116.

Μπελαντής, Δ. (1995), Η «μαχητικότητα» της Ελληνικής Δημοκρατίας Ο κρατικός λόγος για τον «εσωτερικό εχθρό» στην «Μεταπολίτευση». Μέρος Α', *Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση*, σσ. 1-18.

Ψαρράς, Δ. (2014). *Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη δικαιοσύνη*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, σσ. 7-69, διαθέσιμο στη διεύθυνση https://jailgoldendawn.com/wp-content/uploads/2014/09/psarras_final_web.pdf [πρόσβαση 24/9/2022].

Ξενόγλωσση

Carocchia, G. (2013). Militant democracy. The institutional bases of democratic self- reservation, *Annual Review of Law and Social Science*, 9, σσ. 207-226, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-102612-134020> [πρόσβαση 24/9/2022].

Ellinas, A. (2021), Societal Mobilization and the Fall of the Neo-Nazi Golden Dawn in Greece, *Georgetown Journal of International Affairs*, Volume 22, Number 1, σσ. 61-67, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.1353/gia.2021.0016> [πρόσβαση 24/9/2022].

Jovanovic, M. (2016), How to justify “militant democracy”: Meta-ethics and the game-like character of democracy, *Philosophy & Social Criticism*, 42(8), σσ. 745-765, διαθέσιμο στη

διεύθυνση <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0191453715595456>, [πρόσβαση 24/9/2022].

Kirshner, A.S. (2014), *A Theory of Militant Democracy, The Ethics of Combatting Political Extremism*, New Haven & London, Εκδόσεις Yale University Press.

Klamt, M. (2007), Militant Democracy and the Democratic Dilemma: Different Ways of Protecting Democratic Constitutions στο Συλλογικό(ed) Explorations in Legal Cultures (επιμ.) Fred Bruinsma & David Nelken, Ολλανδία, Reed Business BV, σσ. 3-185.

Loewenstein, K. 1937a. Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31 (3), pp. 417.

Macklem, P. (2006), Militant democracy, legal pluralism, and the paradox of self-determination, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 4, Issue 3, σσ. 488–516, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.1093/icon/mol017>, [πρόσβαση 24/9/2022].

Malkopoulou, A. (2021). Greece: A Procedural Defence of Democracy against the Golden Dawn. *European Constitutional Law Review*, 17(2), σσ. 177-201, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.1017/S1574019621000146>, [πρόσβαση 24/9/2022].

Monson, R. A. (1984). Political Toleration versus Militant Democracy: The Case of West Germany. *German Studies Review*, 7(2), σσ. 301–324. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.2307/1428574109.242.42.233>, [πρόσβαση 24/9/2022].

Tyulkina, S. (2015), *Militant Democracy Undemocratic political parties and beyond*, New York, Εκδόσεις Routledge.

Νομικές πηγές

Γερμανικός Βασικός Νόμος, 1949 (Grundgesetz), Άρθρα 1 & 20, διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0019, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0111 [πρόσβαση 24/9/2022].

Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθμ 509/1947, διαθέσιμος στη διεύθυνση <https://ethniki-antistasi-dse.gr/pdf/AN-509-1947.pdf> [πρόσβαση 24/9/2022].

Νέο Σύνταγμα της Ελλάδας, Άρθρα 1 & 29, 25, 120, (ΦΕΚ Τεύχος Α' 211/24.12.2019) διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/FEK%20211-A-24-12-2019%20NEO%20SYNTAGMA.pdf> [πρόσβαση 24/9/2022].

Διαδικτυακές πηγές

Δελτίο Τύπου της Ελληνικής Βουλής: Διάλογος του Προέδρου της Βουλής Νίκου Βούτση, τον Ιούλιο 2017, με τους «έφηβους βουλευτές» στην Ολομέλεια της Βουλής των Εφήβων, <https://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Grafeio-Typou/Deltia-Typou/?press=bf0b9a5e-e59e-494b-aec6-a7ac010c2b06> [πρόσβαση 7-9-2022].

Δολοφονία Παύλου Φύσσα, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://jailgoldendawn.com/%cf%85%cf%80%ce%bf%ce%b8%ce%ad%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/%ce%b4%ce%bf%ce%bb%ce%bf%cf%86%ce%bf%ce%bd%ce%af%ce%b1-%cf%80%ce%b1%cf%8d%ce%bb%ce%bf%cf%85-%cf%86%cf%8d%cf%83%cf%83%ce%b1/> [πρόσβαση 24/9/2022].

Περιστατικά μελών της Χρυσής Αυγής, διαθέσιμο στη διεύθυνση https://jailgoldendawn.com/wp-content/uploads/2013/11/peristatika_xa.pdf, [πρόσβαση 23/9/2022].

Ο όρκος της Χρυσής Αυγής, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://xyzcontagion.wordpress.com/2014/04/24/kryfa-03-ierarxia-teletes/>, [πρόσβαση 23/9/2022].

Führerprinzip, η αρχή του ηγέτη, διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://xyzcontagion.wordpress.com/2014/04/24/kryfa-03-ierarxia-teletes/#jp-carousel-3215>, [πρόσβαση 23/9/2022].